

ZÁPADNÍ ASIE A SEVERNÍ AFRIKA

1. Pokuste se vystihnout polohu západní části Asie a severní Afriky vůči hlavním ekonomickým centrům. Ke kterým oblastem se vztahují pojmy střední Asie, Zakavkazsko, Blízký a Střední východ?
2. S pomocí mapy popište rozložení hlavních horských pásem, nížin a plošin na území těchto regionů. Jmenujte nejvýznamnější vodní toky a jezera.
3. Do kterých klimatických pásů spadají tyto oblasti? Jaký vliv má podnebí na zemědělství států západní Asie a severní Afriky?
4. Kde se na území uvedených regionů vyskytují pouště? Vyhledejte je na mapě a pojmenujte je. Jaké druhy hospodářské činnosti se mohou uplatnit v přírodních podmínkách těchto oblastí?
5. Co to jsou bezodtokové oblasti? Kde se v uvedených regionech vyskytují?
6. Ve kterých částech těchto regionů vznikla starověká civilizační centra, která ovlivnila pozdější vývoj civilizace i v Evropě?
7. Zjistěte v encyklopedické a učebnicové literatuře nebo na internetu základní údaje o vzniku a šíření islámu. Jak se projevuje islám v běžném denním životě jeho vyznavačů?
8. V které části těchto regionů ovlivňuje ekonomiku nerostné bohatství? Jak změnilo jejich vývoj?

Rozlehlý makroregion přesahuje hranici kontinentů. Tvoří kulturně-geografický celek, v němž je už řadu století dominantním prvkem islámská víra většiny obyvatel. Makroregion však má i četné společné přírodní charakteristiky, především suché podnebí, výskyt rozsáhlých pouštních a polopouštních oblastí a obecně nedostatek vody.

Přesto právě v místech, kde byl vody dostatek (Nil, Eufrat a Tigris, Indus) vznikly nejstarší lidské civilizace. Většina území byla vystavena působení různých civilizačních vlivů, mezi nimiž byly nejsilnější římský a perský. V římském období se rozšířilo v oblastech kolem Středozemního moře křesťanství. Vznik islámu v 7. století a následující islamizace však rozšíření křesťanství silně omezilo. Dnes patří k početnějším křesťanským skupinám jen Arméni, Gruzíni, řečtí Kypřané a egyptští Koptové.

Specifický vývoj a existence umělé asijsko-evropské hranice se projevuje v **různorodém vymezení a pojmenování regionů**. Oblast mezi Kaspickým mořem a čínskou hranicí se často označuje jako střední Asie, i když geograficky se jedná o část západní Asie (nově se proto někdy označuje jako vnitřní Asie). K ní se řadí i Malá Asie a Arabský poloostrov. Východní hranice západní Asie pak pokračuje podél západní hranice Indie, avšak s ohledem na historické vazby bývá často zejména Pákistán, ale někdy i Afghánistán, přiřazován k jižní Asii. Evropané s ohledem na geografickou polohu označovali nejbližší část východního Středomoří jako Blízký východ a vzdálenější jako Střední východ. Hranice mezi nimi však nebyly nikdy přesně vymezeny. S rozpadem SSSR se chápání Středního východu rozšířilo i na tzv. středoasijské státy a Pákistán jako jeden velký geopoliti-

cký makroregion. Často je k němu přiřazován i Egypt, protože Sinajským poloostrovem leží zčásti i v Asii a má se svými východními sousedy užší vztahy než s ostatními severoafrickými státy.

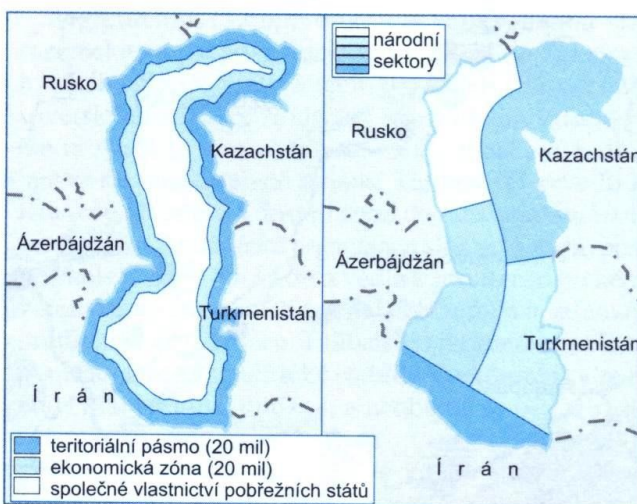
Takto vymezený Střední východ vcelku odpovídá tradiční arabské regionalizaci. Arabové při šíření islámu ovládli široký severoafrický pruh a nazvali ho *Maghrib* (tj. západ), zatímco oblasti od Egypta po Indus nazývali *Mašrik* (tj. východ). Na rozdíl od Maghribu se Mašrik v evropské terminologii nevžil. K označování částí makroregionu patří i pojmy Zakavkazsko, Levanta a Turkeistán.

Pro naše účely dělíme makroregion s ohledem na integrační procesy a přirozené vazby na tři části – střední Asii a Zakavkazsko (zahrnující bývalé sovětské státy), středozápadní Asii (od Turecka po Pákistán) a arabský region (jihozápadní Asie a severní Afrika).

Střední Asie a Zakavkazsko

Středoasijský region byl po několik set let prostorem migrací altajských kmenů, jejichž územní rozdělení se stabilizovalo až v 17. věku. Zejména jižní část regionu byla dlouhá staletí pod perským vlivem. To se dodnes projevuje zejména v Tádžikistánu a Afghánistánu. V obou těchto zemích žijí Tádžikové (v Afghánistánu asi čtvrtina populace), jejichž jazyk je téměř shodný s íránskou perštinou.

V 18. – 19. století oblast ovládlo (s výjimkou Afghánistánu) Rusko. K vytvoření územních celků na etnickém základě došlo v rámci SSSR. Hranice se několikrát změnily a na mnoha místech mají výrazně odlišný

Obr. 37 – Návrhy na rozdělení Kaspického moře. Rusko s ne zcela jednoznačnou podporou Íránu navrhuje ponechat Kaspické moře ve společném vlastnictví a vymežit v něm dvě 20mílové zóny (pobřežní teritoriální pásmo a ekonomickou zónu). Ostatní země trvají na rozdělení stejným způsobem jako u jiných jezer, tedy na národní sektory, které by se staly součástí státního území.

EVROPSKÉ CENTRUM

průběh od etnických hranic. Avšak při rozpadu SSSR v roce 1991 se staly hranicemi pěti nových nezávislých států. Všechny vstoupily do Společenství nezávislých států. Turkmenistán však v roce 2005 změnil řádné členství pouze na formu přidružení.

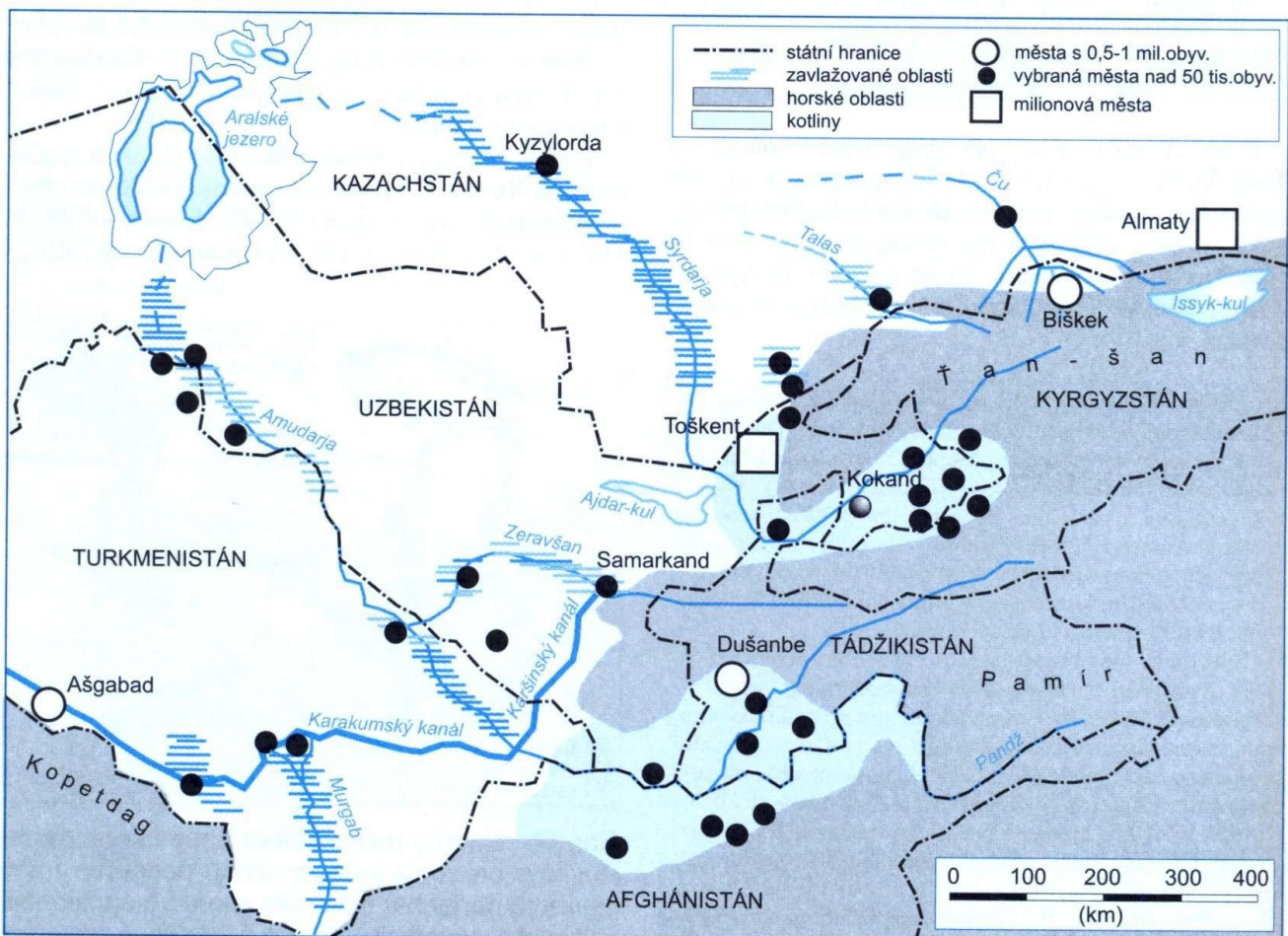
Všechny asijské bývalé sovětské republiky se potýkají s velkými ekonomickými problémy. Udržet jednotný ekonomický prostor v rámci SNS se nepodařilo, a tak se hledají nové formy spolupráce, které dále oslabují činnost SNS.

Patří k nim i dohoda o vytvoření **Euroasijského hospodářského společenství (EAES – Evro-azijskoje ekonomičeskoje sotrudničestvo)**, kterou v roce 2001 podepsaly Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Rusko a Bělorusko a k níž se připojil v roce 2006 i Uzbekistán.

Kazachstán je největším středoasijským státem (rozlohou 10. na světě), který svou západní částí zasahuje i do Evropy. Tato stepní a polopouštní země byla do-

movem kočovných kazašských kmenů, které si v průběhu 18. – 19. století podrobili Rusové. Ti postupně vybudovali trvalá sídla městského typu, v nichž získali početní převahu, zatímco Kazaši zůstali rozptýleni na venkově. Současná populace (15 mil.) je proto rozdělena na Kazachy (60 %) a Rusy (25 %). Protože drsné kontinentální podnebí bylo „ideální“ pro přesídlování nepohodlných osob v době komunistické diktatury, žijí dnes v Kazachstánu i Němci, Tataři, Ukrajinci a potomci četných dalších národů. Menšiny tvoří i příslušníci národů přesahujících ze sousedních zemí (nejvíce Uzbeki). Hustotou zalidnění Kazachstán připomíná Austrálii nebo Kanadu.

Geologický průzkum ukázal, že země je mimořádně bohatá na nejrůznější **suroviny** – černé uhlí, ropu, zemní plyn, pestrou paletu rud (chrom, hliník, měď, olovo, zinek, molybden, nikl, wolfram, železo aj.), nejrůznější nerudy a stavební materiály. Těžba surovin byla hlavním důvodem pro řízený dobrovolný i nucený příliv obyvatel z nejrůznějších končin bývalého SSSR. V zázemí těžby vznikaly zpracovatelské závody hutního **průmyslu**, těžké-

Obr. 38 – **Jádrová oblast střední Asie.** Nejurodnější částí nitra Asie je Ferganská kotlina rozdělená mezi tři státy hranicí s komplikovaným průběhem. Povšimněte si opačného extrému v okolí rychle vysychajícího Aralského jezera. Obnažené dno je pokryto až metr silnou vrstvou soli a v okolí se šíří zasolená písčinná poušť Aralkum. Co způsobilo změny v okolí Aralského jezera?

ho strojírenství a těžké chemie. Nutnost přepravy vyvolala výstavbu dopravní sítě, především železniční. Průmyslová skladba se po získání nezávislosti stala pro zemi velkou zátěží, protože chybí odvětví lehkého průmyslu. Export tvoří především kovy a kovové výrobky, rudy, uhlí, ropa, plyn a chemikálie, přičemž hlavním odběratelem zůstává Rusko. Jeho podíl však neustále klesá (na přelomu tisíciletí asi 40 %). Rychle se rozvíjí obchod se západoevropskými státy (Nizozemsko, Švýcarsko, Německo aj.) a s Čínou. Nerostné bohatství láká zahraniční investory. Kazachstán je v přílivu zahraničního kapitálu nejúspěšnější ze středoasijských zemí.

Přestože Kazachstán má drsné kontinentální podnebí, horká léta umožňují ve stepích pěstovat řadu **zemědělských plodin** nejen pro vlastní potřebu, ale i pro vývoz (pšenice, kukuřice, cukrovka, bavlník, hořčice, ovoce, zelenina). Ve srovnání s počtem obyvatel jsou vysoké stavy ovcí a koz, v obilnářských a bavlníkářských oblastech se úspěšně chovají prasata, skot a drůbež. Vyváží se kvalitní vlna, kůže, maso, mléko, vejce a další produkty. Perspektivně se Kazachstán může stát podobným dodavatelem potravin jako například Kanada nebo Argentina.

Regionálnímu rozvoji rozlehlé země brání dosud slabě rozvinutá dopravní síť. Nej hustěji je osídlena těžební oblast kolem města Karaganda (Qaragandy). Do její blízkosti bylo přemístěno hlavní město. Tím se stala **Astana**, kdysi centrum nově rozoraných polí (tzv. celin – odtud dřívější jméno Celinograd). Původní metropole Almaty (dříve Alma-Ata) v podhůří Ťan-šanu zůstává významným průmyslovým a obchodním centrem. Intenzivně se rozvíjejí styky s Čínou. Přispívá k tomu více než milion Kazachů žijících na čínské straně hranice. Na Čínu se bude perspektivně orientovat prostřednictvím projektované výstavby dálkového ropovodu i vzdálená kaspická ropná oblast. Silné zůstaly vazby na Rusko, protože v pohraničních oblastech je ve městech soustředěna většina kazachstánských Rusů. Naopak na ruské straně hranice žije asi 800 tisíc Kazachů. Rusko má na kazachstánském území na 99 let pronajatu kosmickou základnu (kosmodrom) Bajkonur (Bayqonyr).

Uzbekistán je **nejlidnatější středoasijský stát** (27 mil. obyv.). Leží ve starém civilizačním centru s úrodnými kotlinami a podhorskými oblastmi. Někdejší uzbecké státy Chorezm (Chíva) a Buchara se pod ruským protektórátem udržely až do roku 1924. Poté byly anektovány Sovětským svazem a částečně přeměněny na dnešní Uzbekistán, jehož metropole byla umístěna do **Taškentu** (Toškent). Zavlažovací systémy umožnily rozsáhlé **pěstování bavlníku**, zatímco ostatní plodiny byly výrazně potlačeny. Závislost exportu na bavlně je dosud vysoká (přes 50 %). Také průmysl je zaměřen především na stroje určené ke kultivaci, sklizni a zpracování bavlníku. Na suroviny je země středně bohatá (ropa, plyn, měděné rudy), dlouholetou tradici má těžba zlata (15 % exportu).

Závislost na Rusku se pomalu snižuje, rozvíjí se obchod se západní Evropou (Švýcarsko, Británie, Nizozemsko aj.), s Čínou a Tureckem. Uzbekistán má četné historické památky, které dávají předpoklady pro perspektivní rozvoj cestovního ruchu.

Uzbekistán má v regionu zvláštní postavení. Uzbeki tvoří jen 3/4 populace, ale země sousedí se všemi středoasijskými státy, v nichž žije asi 5 milionů Uzbeků (nejvíce v Afghánistánu a Tádžikistánu). Mnozí Uzbeki se dosud neshlíbili s tím, že části úrodné Ferganské kotliny byly za sovětského režimu připojeny k sousednímu Tádžikistánu a Kyrgyzstánu. Vznikly nejen nepřirozené hranice, ale statistice Uzbeků zůstaly za hranicemi Uzbekistánu. Zahraniční aktivita státu směřuje k posílení vlastního postavení jako významného regionálního centra a navázání na tradiční postavení dřívějších uzbeckých států.

Ostatní středoasijské bývalé sovětské republiky jsou do světové ekonomiky zapojeny omezeně. Podobně jako Kazachstán a Uzbekistán i ony mají problémy s transformací politického a ekonomického systému. Nejvíce se demokracii přiblížil **Kyrgyzstán**, v **Tádžikistánu** a **Turkmenistánu** jsou u moci postkomunistické autoritativní režimy. Ekonomicky patří všechny uvedené země k nejhudším na světě. Zemědělství vyžaduje závlahy a specializuje se na pěstování bavlníku. Ropa a zemní plyn jsou hlavním bohatstvím Turkmenistánu a perspektivně Afghánistánu. Hornatá země Kyrgyzstán a Tádžikistán těží některé rudy a vyrábějí barevné kovy pro export. Neujasněné politické poměry odrazují zahraniční kapitál, který je nezbytný pro další rozvoj zemí.

Afghánistán (32 mil. obyv.) je velmi chudou vnitrozemskou zemí poničenou agresivní válkou ze strany bývalého SSSR v 80. letech 20. století. Po odchodu sovětských vojsk se zbídačelý a rozvrácený Afghánistán propadl do víru občanské války, v níž zvítězili islámské fundamentalisté z hnutí Taliban. Ti zavedli islámskou diktaturu a dostali zemi do mezinárodní izolace. Podpora teroristické organizace al-Kajdá a jeho představitelů Usámy bin Ládina vedla k protiteroristickému vojenskému zásahu USA a dalších zemí a k ofenzivě protitalibanské opozice. Taliban byl na konci roku 2001 poražen. Obnova politické stability a ekonomiky země bude dlouhodobá, obtížná, a neobejde se bez výrazné mezinárodní pomoci.

Tři **zakavkazské státy** prošly ve 20. století podobným vývojem a mají i stejné problémy jako státy středoasijské. Navíc se vyrovnávají s územními spory s hlubokými historickými kořeny. Mezi **Ázerbájdžánem** a **Arménií** existuje spor o území zvané Náhorní Karabach (Arcach), které bylo za sovětského režimu podřízeno Ázerbájdžánu, i když v něm převažují Arméni. Ti si samozřejmě přejí připojení k Arménii, ačkoliv karabašské území tvoří enklávu uvnitř Ázerbájdžánu. V **Gruzii** došlo k faktickému oddělení černomoř-

EVROPSKÉ CENTRUM

ské Abcházie, které však nikdo neuznal. Abcházové jsou jazykově příbuzní křesťanským Gruzínům, ale na rozdíl od nich vyznávají islám. Vztahy mezi křesťany (vedle Gruzínů také Armény) a mezi muslimy (Ázerbájdžánci, částečně i Abcházové) jsou dlouhodobě špatné a pro kavkazský region typické. Podobně je tomu i na sever od Kavkazu, v území ovládaném Ruskem (Čečensko, Dagestán).

Arménie a Gruzie mají dlouhou historii. Zvláště Arménie ovládala mnohem větší území a kulturně patřila k nejrozvinutějším zemím v období rozkvětu starořecké civilizace. Stala se prvním státem, který počátkem 4. století vyhlásil křesťanství státním náboženstvím, a Gruzie ji brzy následovala. Ve stejné době Armény i Gruzíni vytvořili vlastní písmo, které se udrželo dodnes. Arménská forma křesťanství představuje specifickou odnož (spolu s etiopskou a koptskou) a udržuje si nezávislost na katolické i pravoslavné církvi. Arménie velmi utrpěla nadvládou Turků, kteří osídlili většinu území někdejší Arménie. Násilné přestěhování, hromadné vyvražďování Arménů v letech 1915-1916 a útěk ze země před útlakem způsobily, že v současnosti žije v zahraničí výrazně více Arménů než v jejich vlasti. Emigrace Arménů pokračuje dodnes vzhledem k neobdobré hospodářské situaci země.

V Zakavkazsku se **zemědělství** zaměřuje na subtropické plodiny včetně čaje (zejména Gruzie). Suché podnebí vyžaduje na velkých plochách závlahové hospodářství. Další zdroje příjmů představují **suroviny**. Nejlepší předpoklady pro další rozvoj má Ázerbájdžán s bohatými zásobami ropy a plynu. Gruzie má světově významné zásoby manganové rudy, ale její těžba je nízká. Arménie své zásoby rud barevných kovů zatím netěží téměř vůbec. Všem zemím chybí kapitál na zahájení, popřípadě rozšíření těžby, přičemž zahraniční investice se z důvodů politické nestability těmto zemím vyhýbají. Totéž lze říci o turistech, přestože zakavkazské země mají pro rozvoj cestovního ruchu velmi dobré přírodní i kulturněhistorické předpoklady.

S pomocí map, literatury a znalostí ze základní školy se pokuste charakterizovat přírodní podmínky po jedné ze zemí střední Asie a Zakavkazska podle vlastního výběru.

Charakterizujte politický vývoj střední Asie a Zakavkazska během 20. století. Jaké je postavení zemí těchto regionů v současném světě?

Srovnajte ekonomickou úroveň států střední Asie a hlavní specializace nejvýznamnějších zemí.

Středozápadní Asie

Široký pruh území od Malé Asie po hranice indického subkontinentu zabírají tři velké státy považované za regionální mocnosti – Turecko, Írán a Pákistán. Doplňuje je malý ostrovní stát Kypř.

Území Turecka a Íránu bylo v minulosti jádrem silných říší, které se snažily o podmanění svých sousedů. Nejstarší dějiny státosti má Írán. Pod evropským jménem Persie sahá jeho historie mnoho století před náš letopočet. Přestože byl několikrát v minulosti podmaněn dobyvateli z blízkého i dalekého okolí, vždy se podařilo iránskou státost obnovit. Ani islamizace specifické perské civilizace neznamenalou pouhé včlenění Persie do islámského světa. Přijetím šíitského směru islámu se Persie vyčlenila jako svébytný kulturní region, jehož vliv zasahoval i do střední Asie a na východ až do severní Indie. Masový vpád Turků ke konci 10. století znamenal výraznou etnickou změnu v oblasti a porážkou Byzance vyplnili Turci uvolněné mocenské centrum v Malé Asii.

Dějiny Pákistánu byly po tisíciletí spjaty s vývojem celé Přední Indie. Pevné vazby zůstaly zachovány i po ovládnutí jižní Asie muslimskými dynastiemi a poté Británií. S vytvořením nezávislého Pákistánu v roce 1947 se však ekonomické, politické i kulturní vazby na Indii výrazně oslabily a Pákistán se začal orientovat západním směrem.

Mezi zeměmi regionu existují jen **slabé ekonomické vazby**. Příčinou je především umístění jádrových oblastí zemí, mezi nimiž se prostírají rozlehlé a řídké obydlené periferie. Zcela chybělo spojení kvalitní dopravní sítě, i když mezi zeměmi existovaly tradiční cesty pro obchodní karavany.

Proto se v roce 1964 všechny tři velké země dohodly na vytvoření **Regionální spolupráce pro rozvoj (RCD – Regional Cooperation for Development)** s hlavním cílem vybudování vzájemně propojené kvalitní dopravní sítě. Vzájemné vztahy byly přerušeny po státním převratu, jímž se v roce 1979 dostali v Íránu k moci stoupenci islamizace státu s výrazně protizápadní orientací. Teprve s rozpadem SSSR a vznikem nových států v sousedství došlo ke změně. Snaha posílit vliv ve středoasijském regionu vedla k obnovení rozhovorů o integraci. V roce 1992 byla ustavena **Organizace ekonomické spolupráce (ECO – Economic Cooperation Organization)**, k níž přistoupil i Afghánistán a všechny bývalé sovětské republiky s islámským obyvatelstvem. Vzniklo tak největší integrační seskupení islámského světa rozlohou srovnatelné s Čínou, s více než 300 miliony obyvatel, s bohatými surovinovými zdroji a s výhodnou geografickou polohou.

Turecko (70 mil. obyv.) je **nejvyspělejší zemí regionu**. Zabírá celý poloostrov Malá Asie a přesahuje na území Evropy. Proto se často řadí i mezi evropské země a zúčastňuje se četných evropských aktivit. Kromě jiného je členem OECD, NATO, usiluje o přijetí do EU a stalo se iniciátorem vzniku Černomořské hospodářské spolupráce (BSEC). Patří k rozlehlým a lidnatým zemím (70 milionů obyvatel).

Jako **Osmanská říše** bylo Turecko mocností, jejíž teritorium zabíralo celé jižní a východní Středomoří a přes Rudé moře a Perský záliv dosahovalo až k Indickému oceánu. Tlak evropských velmocí toto území

značně zredukoval a porážka v 1. světové válce málem vedla k úplnému zániku země. Republikánský poválečný převrat Turecko zachránil a výrazně přiblížil chudou zemi politicky i hospodářsky k Evropě.

Přes velký pokrok Turecko zůstávalo až do 60. let 20. století zaostalou zemí. Přidružení k EU a zahraniční investice umožnily využití **nerostného bohatství** (uhlí, rudy železa, chromu, olova, zinku, antimonu, mědi, také bauxit, magnezit, síra, sůl a další), rozšíření průmyslové výroby o metalurgické, strojírenské a chemické produkty, intenzifikaci zemědělství i rozvoj cestovního ruchu. Statisícům Turků se otevřely pracovní trhy EU (zejména v Německu). Tím se v Turecku snížila nezaměstnanost a s návratem pracovníků ze zahraničí přišly do země vydělané peníze i získané dovednosti a znalosti. Turecko se změnilo v průmyslově-zemědělskou zemi s rostoucím přílivem turistů. Tradiční **zemědělství** se začalo specializovat a Turecko se v řadě produktů stalo jedním ze světových producentů (čočka, cizrna, olivy, slunečnice, konopí, čaj, lískové, vlašské a pistáciové ořechy, mandle, fíky, rozinky, ovoce aj.). Zemědělské produkty tvoří asi šestinu exportu, suroviny se vyvážejí minimálně. Největší část vývozu připadá na **průmyslové výrobky** (oděvy, železo, ocel a barevné kovy, chemikálie, elektropřístroje aj.). Průmyslová produkce technologicky výrazně překračuje úroveň sousedních zemí. To je důvodem zájmu Turecka na prohlubování ekonomické integrace se sousedy. Je s nimi ve srovnatelném postavení jako země EU vůči Turecku.

Regionální rozvoj cílevědomě posiluje zaostalé oblasti centrální a východní části tzv. Anatólie. Jádrová oblast se soustřeďuje na severozápadě v trojúhelníku měst Istanbul (největší město s 10 mil. obyv.), **Ankara** (hlavní město) a Izmir (přístav). Zde se nacházejí nejdůležitější průmyslové podniky s nejvyspělejšími technologiemi. Jižní středomořský region založil rostoucí prosperitu na cestovním ruchu. Současně je i hlavním dodavatelem subtropických plodin. Velká průmyslová zóna se zformovala na východě středomořské oblasti kolem Adany. Zpracovává domácí rudy a dováženou ropu a fosfáty. Rychle se rozvíjí černomořská oblast s řadou velkých pobřežních měst (největší přístav Samsun). Nejzaostalejší zůstává jihovýchod s početnou kurdskou populací.

Turecko-iránské pohraničí obývají **Kurdové**. Žijí nejen na východě Turecka a západě Íránu, ale také na celém severu Iráku, v přilehlé oblasti severovýchodní Sýrie a zasahují i do Zakavkazska. Kurdové jsou jedním z nejpčetnějších národů světa, které nemají svůj vlastní stát. Postavení Kurdů v jednotlivých zemích nebylo do dnes uspokojivě vyřešeno, protože kurdské požadavky na nezávislost všechny dotčené země odmítají. Negativně se staví i k možnosti přiznání nějakého stupně autonomie. Kurdská oblast tak zůstává ohniskem neklidu, které

Obr. 39 – Severokyperskou tureckou republiku, kterou uznalo jen Turecko, odděluje demarkační čára od jižní části Kypru s převážně řeckým obyvatelstvem. Rozdělení ostrova brání v rychlejším zapojení Kypru do struktur EU. Oddělením chudší turecké části se však výrazně zvýšila životní úroveň řeckých Kypřanů a HDP na 1 obyvatele je v řecké části Kypru podstatně vyšší než v Řecku.

negativně ovlivňuje její celkový rozvoj i ekonomickou spolupráci sousedících států.

Kypr je ostrov ležící ve Středozemním moři jižně od Turecka. Ze zaostalé zemědělské země se stal rozvinutým a bohatým státem, dodavatelem spotřebního zboží a zemědělských produktů vysoké kvality. Nejvýznamnějším odvětvím přesto zůstává **cestovní ruch**.

Kypr se stal v roce 2004 členem EU, i když je fakticky **rozdělen** na dvě části. V roce 1975 se s vojenskou podporou Turecka oddělil tzv. Severní Kypr, jehož turecké obyvatelstvo se dožadovalo federalizace s řeckou jižní částí (ta mezinárodně reprezentuje celý Kypr). Neschopnost dohody vyvrcholila vyhlášením nezávislosti Severního Kypru, kterou však uznalo pouze Turecko.

Írán se lidnatostí (téměř 70 mil. obyv.) blíží Turecku, rozlohou je ovšem dvakrát větší. Na rozdíl od proevropsky zaměřeného Turecka Írán přehodnotil po islámském převratu v roce 1979 politickou orientaci a patří k silně protizápadním zemím. Je také výrazně multietnický – do oblasti při Perském zálivu (Chúzestán) přesahuje početná arabská menšina a také západní a severní oblasti obývají menšinové národy, mezi nimiž jsou nejpočetnější Ázerbájdžánci (v Íránu jich žije téměř třikrát více než v samostatném Ázerbájdžánu) a Kurdové. Většinou Peršané tvoří asi jen polovinu populace, perština je však jediným úředním jazykem státu.

Přestože Írán má rozmanité **nerostné bohatství**, využívá se jen nepatrně. Výjimkou je ropa, jejíž velké zásoby jsou zejména při Perském zálivu. S ropou je spjata

relativní prosperita země, která po převratu odmítala zahraniční investice jako nástroj vykořisťování. Ropa tvořila dlouho téměř celý objem exportu a přinášela zdroje pro industrializaci. Ta začala už v 60. letech 20. století. Po vynucené přestávce způsobené změnou politické orientace a osmiletou válkou se sousedním Irákem (1980-1988) se v ní intenzivně pokračuje. Sortimentem výroby se iránský **průmysl** blíží tureckému, produkce je však nižší a většina zůstává na domácím trhu. Na export jdou především petrochemické a textilní výrobky (zejména koberce), podíl ropy na vývozu se postupně snížil z 95 % asi na 75 %. **Zemědělská produkce** je podobně zaměřená jako v Turecku, úroveň hospodaření je však nižší. Hlavními plodinami jsou obiloviny a luštěniny, pro export se pěstují datle, pistácie, mandle, lískové a vlašské ořechy, meruňky apod. Významná je produkce hedvábí, kaviáru a perziánu.

Přírodní poměry významně ovlivňují regionální rozdíly. Ekonomické jádro země se nachází v západní části, v širokém pruhu od Kaspického moře přes 11miliónovou aglomeraci hlavního města **Teherán** (Tehrán) a Isfahán (Esfahan) do ropné oblasti Chúzestánu. Stranou tohoto pásu leží historické jádro Fárs neboli Persie se starobylým kulturním centrem Šíráz (Shiraz), v jehož blízkosti leží trosky starověké Persepole. S rozpadem SSSR vzrostl význam severních oblastí, zejména pohraničního Chorásánu s obchodním centrem Mašhad (Mashhad).

Pákistán je druhou nejlidnatější islámskou zemí světa s téměř 170 miliony obyvatel. Je to mnohonárodnostní stát, v němž má každý větší národ (Paňdžábcí, Balúčové, Sindhové, Paštunové) vymezenou svou provincií v rámci federálního státu. Pro sjednocení jazykově různorodé populace byla zvolena urdština, pákistánská forma hindštiny psaná upraveným arabským písmem.

Přírozené **ekonomické vazby** dlouhodobě směřovaly na východ, do dnešní Indie. S oddělením islámského Pákistánu od převážně hinduistické Indie v roce 1947 se vážně narušily. Snahy Pákistánu vyrovnat se mocensky mnohem větší Indii vedly k orientaci na ekonomické vztahy s islámskými zeměmi. Tato tendence ještě zesílila po rozpadu SSSR a vzniku nových států ve střední Asii. Pákistán však udržuje silné vazby i s EU, s níž v roce 2001 uzavřel zvláštní smlouvu.

Pákistánská **ekonomika** je ovšem velmi slabá. Převažuje zemědělství a na něj navazující odvětví potravinářského, textilního a kožedělného průmyslu. Jejich produkty tvoří téměř celý vývoz (nejvíce bavlněné textilie). Zemědělství má nízkou technologickou úroveň. V oblastech, kam naplno nedosahuje vliv monzonu, je závislé na možnosti závlah. Ačkoliv se rozloha zavlažované půdy zvětšuje, na moderní závlahové hospodářství chybějí finanční prostředky. Přesto země dokáže vypěstovat přebytky rýže, luštěnin a cukru (pěstuje se cukrová třtina i cukrová řepa). Hlavní exportní plodinou je bavlník, ale vyvážá se i konopí, datle, skočec (ricinus), sezam a tropické ovoce.

Ekonomické jádro leží při řece Indus a jejích přítocích. Hlavní město **Islámábád** je umístěno excentricky na severu země. Vytváří aglomeraci s bývalou, mnohem menší metropolí Rávalpindí (Rawalpindi). Nedaleko nich leží v této podhorské, klimaticky příjemné krajině i Pěšávar (Peshawar). Nejvýznamnější ekonomické centrum však vyrostlo na pobřeží – 10miliónový přístav Karáčí (Karachi). Zprostředkovává veškerou námořní dopravu, soustřeďuje téměř polovinu průmyslové výroby státu a je také největším městem. V hustě zalidněném zemědělském Paňdžábu leží několik dalších velkoměst, mezi nimiž vyniká pohraniční Láhaur (Lahore, přes 5 mil. obyv.).

Která ze zemí makroregionu má nejužší a která nejslabší vazby na evropské ekonomické centrum?

Jaké je vzájemné postavení jádrových a periferních oblastí Turecka, Íránu a Pákistánu? Vyhledejte na mapě nejvýznamnější centra a sledujte propojení dopravní sítě mezi státy.

Na stránkách wikipedie můžete vyhledat informace o všech asijských státech. Vyberte si některou z bývalých sovětských zemí a připravte si krátkou charakteristiku o jejím posledním vývoji.

Ze zpráv sdělovacích prostředků sestavte krátkou informaci o aktuálních politických a ekonomických událostech ve sledované oblasti za poslední 2 – 3 měsíce.

Jihozápadní Asie a severní Afrika

Tento rozsáhlý makroregion překračující hranice kontinentů tvoří nejstarší **jádro islámského světa**. Je kulturně značně homogenní, sjednocen náboženstvím a jazykem (přes rozdíly mezi hovorovou arabštinou v různých částech oblasti), etnicky jednotný, protože většinu obyvatel tvoří Arabové. Státy makroregionu jsou však ekonomicky i politicky značně různorodé. Arabové dokázali trvale obsadit dvě stará civilizační centra v Mezopotámii a Egyptu, ale nedokázali jejich potenciál dostatečně využít. Přitom v raném stadiu po jejich dobytí (7. – 8. století) a vytvoření **arabské říše** na rozhraní tří světadílů v čele s nejvyšším duchovním vůdcem chalífou, se arabský svět stal symbolem vzdělanosti, vědy, umění i ekonomické prosperity. Arabové obohatili středověkou Evropu nejen o mnohé poznatky vlastní, ale předali jí také výsledky vědy a umění čínské, jihoasijské, starořecké i jiných kultur.

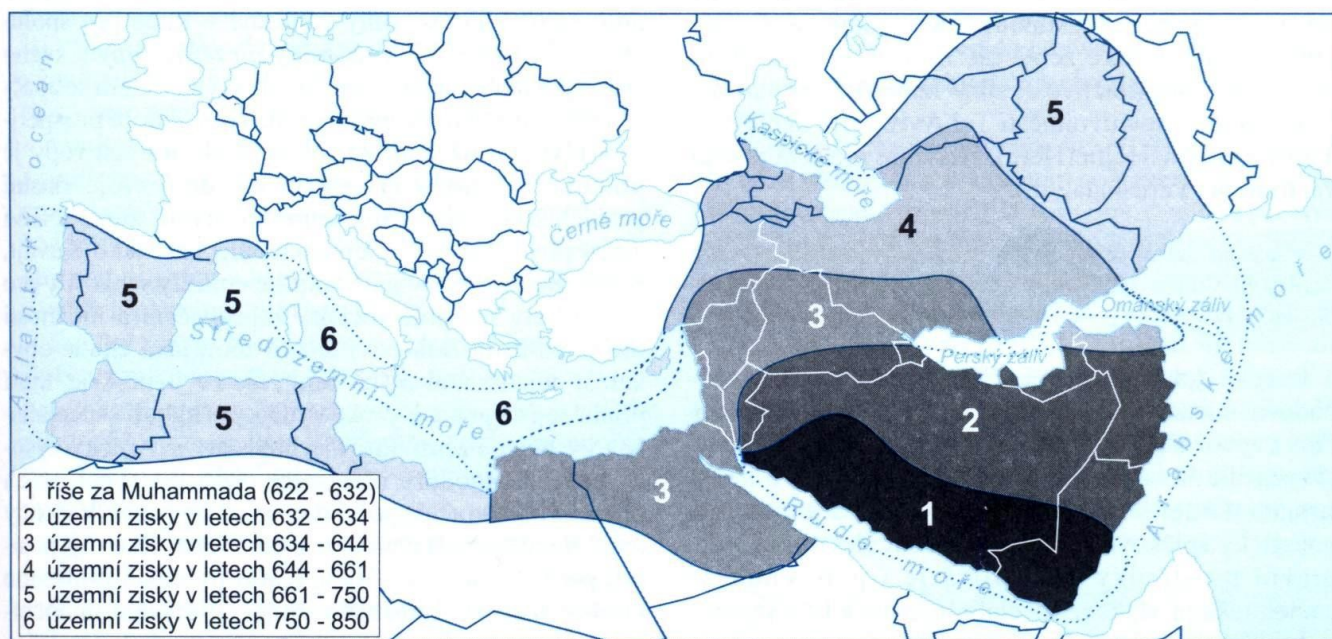
Nástupnické spory vládnoucích dynastií, odstředivé tendence místních vůdců na okrajích říše a konflikty se sousedy přivedly postupný **rozpad arabského chalífátu**, jehož moc sahala až do Evropy (Pyrenejský poloostrov). Rozsáhlé území se nakonec v 16. století téměř celé stalo kořistí osmanských Turků. Nezávislost si uchovaly jen státy na samém okraji – Maroko a Omán. Ani Turci nedokázali trvale sjednotit arabská území. Jednotlivé části se vymaňovaly z tureckého vlivu, aby se v 19. – 20. století

staly kořistí evropských mocností – Británie, Francie a Itálie. S dekolonizací zůstalo zachováno politické rozdělení na více než 20 států, jejichž počet se dlouhodobě stabilizoval. Všechny pokusy o pevnější **integraci** dvou nebo více arabských států ztroskotaly na neshodách o politickém uspořádání. Jedinou výjimkou je spojení 7 malých monarchií v rámci Spojených arabských emirátů (SAE) a integrace dvou jemenských států do sjednoceného Jemenu. Také většina pokusů o ekonomickou integraci se zatím nezdařila. Pro neshody mezi státy se nedaří prosadit širší ekonomickou spolupráci ani mezi severoafrickými státy, i když v roce 1991 založily **Svaz arabského Maghribu (UAM – Union de Arabe Maghrib)**. Jedinou funkční integrací se stala **Rada pro spolupráci v Zálivu (GCC – Gulf Cooperation Council)**, kterou v roce 1982 založilo šest ropných monarchií Arabského poloostrova (Saúdská Arábie, Kuvajt, Katar, Bahrajn, Spojené arabské emiráty a Omán). Jejich jednotícím poutem je nejen dostatek ropy, a tím i finanční nezávislost, ale i politická obrana monarchistických, více či méně absolutistických systémů.

Snahy o integrování arabských států narážejí především na mocenské zájmy politiků, z nichž mnozí mají autokratické sklony. Ani jedna země nezavedla plně demokratický politický systém – nejvíce se mu blíží Tunisko, Maroko, Egypt a Jordánsko. Opačný pól představují již zmíněné absolutní monarchie a vůdcovské režimy v Iráku a Libyi. Jedinou celoarabskou organizací tak zůstala **Liga arabských států (LAS – Ligue of Arab States)**, založená už v roce 1945. To je však politické seskupení, jehož hlavním cílem je obrana arabských zájmů vůči jiným státům. Členské země si však jsou vědomy potřeby širší ekonomické spolupráce a v roce 1997 se 18 států z 22 dohodlo, že do roku 2008 zřídí **Arabskou zónu volného obchodu (AFTA – Arab Free Trade Area)**. Výsledky těchto snah bude možno posoudit až v příštích letech.

Arabský makroregion je jako celek zapojen do světové ekonomiky především jako **producent ropy**. Tu s výjimkou Maroka, Libanonu a Jordánska těží všechny arabské země, ale Tunisko, Jemen, Sýrie a Egypt jen v menším množství. Náhražkou za ropu jsou bohaté zásoby fosfátů (Maroko, Tunisko, Sýrie, Jordánsko a také Izrael). Ostatní ekonomické aktivity mají nesrovnatelně menší význam. **Ekonomická úroveň** států tohoto makroregionu je různá. Hlavní producenti ropy (hlavně Kuvajt, Saúdská Arábie, Spojené arabské emiráty) patří k nejbohatším státům s vysokými ukazateli HDP na 1 obyvatele. Na druhé straně stojí málo rozvinuté státy s velmi nízkou životní úrovní (Jemen ad.). Zcela výjimečné postavení v tomto makroregionu má ekonomicky vyspělý židovský stát Izrael, který musel od svého vzniku stále obhajovat svou existenci. To je zdrojem neklidu v oblasti.

Údolí Nilu a Mezopotámie představují několik tisíc let **stará civilizační centra**, v nichž se vystřídal bezpočet místních vládců i dobyvatelů z širokého zázemí. V nesmírně pestrém politickém vývoji lze vymezit několik rozhodujících událostí: **vznik tří světových náboženství** – judaismu (židovství), křesťanství a islámu, rychlou **islamizaci a arabizaci** regionu, dlouhodobou **vládu Turků** z Osmanské říše (1516-1918) a krátké, ale intenzivní **působení Francie a Británie**. Vliv evropských mocností se odrazil na politickém rozdělení – neumožnil spojení oblasti Levanty a Mezopotámie rozdělením regionu mezi Francii (Sýrie, Libanon) a Británii (Irak, Palestina, Jordánsko) a zabránil sílící dynastii Saúdů politicky sjednotit Arabský poloostrov tím, že s řadou malých pobřežních monarchií uzavřela Británie smlouvy o protektorátu.

Obr. 40 – Šíření islámu v prvních stoletích po jeho vzniku. Arabský chalífát se rozprostíral na obrovské ploše včetně Pyrenejského poloostrova a středomořských ostrovů.

Do zemědělsky příhodných míst údolí Nilu a Mezopotámie se soustředila i hlavní mocenská centra arabského světa. Přes silnou islamizaci zůstaly v regionu početné a různorodé komunity východních křesťanů. První vyznavači jediného boha a předchůdci křesťanů – judaisté neboli **židé** – zůstali po četných pogromech rozptýleni v malých skupinách na mnoha místech oblasti i celého světa.

V novodobých dějinách umožnila Británie návrat tisícům židů do jejich pradávnej domoviny Izraele. Ta byla mezitím ovšem dávno arabizována a nazvána **Palestinou**. Přistěhovalectví naráželo na silný odpor arabského obyvatelstva, které nelibě neslo přidělování neobdělávané půdy židovským osadníkům i jejich usazování ve městech. Příliv zesílil po masové genocidě židů nacistickým Německem. Po válce rozhodla OSN o vytvoření dvou nezávislých států – židovského Izraele a arabské Palestiny. S tím nesouhlasily sousední arabské země a zahájily v den vyhlášení nezávislosti Izraele proti němu válku. Ta skončila porážkou Arabů, stejně jako dvě další války. Izrael přitom rozšířil svoje území o palestinská území a Palestina se na mapách neobjevila. Po desetiletích nepřátelství došlo v 90. letech k jednáním, která otevírají možnost pro vytvoření nezávislé Palestiny a zachování Izraele. Extrémní síly na obou stranách však maří snahy po mírovém uspořádání.

Izrael představuje původní, i když pro Araby cizorodý prvek, s jehož existencí se dosud většina nesmířila. Izrael je ekonomicky **nejvyspělejší zemí** arabského makroregionu s velmi silnými vazbami na západní euroamerickou civilizaci. Stát nemá významnější zdroje (jen fosfáty a draselné soli) a postrádá ropu. Přestože se těží ve velkém množství v sousedních zemích, musí ji Izrael nakupovat až v Americe. Izolace ze strany arabských zemí přinutila Izrael racionálně využívat i tvořivost lidí a vybudovat silnou obranyschopnou armádu. Izolací však arabské země nic nezískaly, protože nemohou využít přitažlivosti silné izraelské ekonomiky. Jejimi centry jsou dvojměstí Tel Aviv-Jaffa (Tel Aviv-Yafo) a přístav Hejfa (Hefa). Hlavním městem je však **Jeruzalém** (Yerushalajm).

Na jeho území se nacházejí četná posvátná místa židů, křesťanů i muslimů. Také Palestinci však chtějí vyhlásit město, které nazývají al-Kuds (al-Qods), svou metropolí.

Izraelci dokázali i na nepřilíh vhodných půdách vybudovat intenzivní **zemědělství** zajišťující základní potraviny i vývozní přebytky (např. citrusové plody). **Průmysl** vykazuje úroveň nejvyspělejších zemí. Hlavní roli mají strojírenské a elektrotechnické obory orientované na technologicky špičkové zbraně, spotřební elektroniku, dopravní prostředky aj., široká je i potravinářská a chemická produkce. Specialitou světového významu je broušení diamantů. Izrael je příkladem státu, jehož obyvatelstvo, žijící v trvalém ohrožení ze strany sousedů, dokázalo vlastní pílí za pomoci židovských souvěrců

a sympatizantů vybudovat funkční a prosperující ekonomiku. A to i při obrovském zatížení, které představují výdaje na obranu.

Sousední **Libanon** byl až do 70. let prosperující zemí. Žije v něm početná skupina křesťanů (maronitů), kteří zastávali významné místo v politickém i hospodářském životě země. Po dlouhé občanské válce, která zemi ponížila, mnoho Libanonců emigrovalo a silné postavení v zemi získala sousední **Sýrie**. Ta usiluje o mocenský vliv v oblasti, přičemž jejím hlavním konkurentem je **Irák**. Ten rozpoutal nejprve válku proti Íránu, později napadl Kuvajt a dostal se do mezinárodní izolace. Obě země jsou silně závislé na těžbě a zpracování ropy, přičemž Irák má mnohonásobně vyšší zásoby. Zemědělství obou států je na nízké technologické úrovni a nevytváří přebytky, i když má relativně dobré přírodní podmínky. Na export se pěstují datle, bavlník a subtropické ovoce. Průmyslová struktura dokládá nevyvinutost syrské a irácké ekonomiky, protože výrazně převládají obory vázané na zemědělství – potravinářství, textilní a kožedělná výroba. Zajímavou ekonomickou specializací zvolilo převážně pouštní **Jordánsko**, které využilo své geografické polohy a zaměřuje se především na obchod a poskytování služeb při tranzitu. Všechny uvedené země mají dobré zejména kulturně-historické předpoklady pro cestovní ruch. Návštěvnost je však limitována dlouhodobými politickými problémy v regionu. V sídelní struktuře dominují jednotlivé metropole. Mezi nimi vyniká irácký **Baghdád**, největší asijské arabské město se 6,5 miliony obyvatel. Syrský **Damašek** (Dimashq) a libanonský **Bejrút** (Beirut) jsou téměř třikrát menší, jordánský **Ammán** není milionovým městem.

Zvláštní arabský region se zformoval **na Arabském poloostrově**. Zdejší **státy** sdružené v Radě pro spolupráci v Zálivu (GCC) **zbohatly na těžbě ropy** a svého času byly nejbohatšími zeměmi na světě, ovšem se značně nerozvinutými ekonomikami. Toto období prosperity a plýtvání už mají za sebou. Kolísání cen ropy je přinutilo investovat získané peníze do rozvoje vlastní petrochemie, využívání zemního plynu, zemědělství a neropných odvětví. Zejména malé státy jako Kuvajt, Katar, Bahrajn a Spojené arabské emiráty vytvořily pro své občany rozsáhlé sociální zabezpečení a možnosti pro podnikání. Bohatství těchto zemí láká chudé obyvatele nejen z arabských zemí, ale i z jižní Asie, kteří přicházejí za prací. Vysoké výdělky přitahují i specialisty z vyspělých zemí. Pro všechny státy je typický vysoký podíl dlouhodobě usazených cizinců – v některých případech překračuje počet domácích obyvatel. Všechny malé země se snaží o určitou specializaci – **Kuvajt** posiluje petrochemickou výrobu, **Katar** produkci kvalitního hliníku, ostrovní **Bahrajn** usiluje o postavení finančního centra arabského regionu, **Spojené arabské emiráty** úspěšně rozvíjejí cestovní ruch, mezinárodní obchod a výzkumné experimenty v rámci pouštního zemědělství.

Omán využívá okrajového vlivu monzunu pro rozvoj obilnářství.

Dominantní postavení v oblasti má **Saúdská Arábie**. Jejím historickým jádrem je vnitrozemská oblast Nadžd, z jejíž metropole **Rijád** (ar-Riyad) zahájila dynastie Saúdů počátkem 20. století expanzi do přímořských oblastí. Podařilo se jim na západě dobýt úrodný Hidžáz, v němž se nachází kolébka islámu – posvátná města Mekka (al-Makkah) a Medína (al-Madína), hornatou oblast na jihozápadě a neúrodné pobřeží Perském zálivu. Tam se později našla rozsáhlá **ropná pole** a z řídké osídlené oblasti se stalo ekonomické jádro státu. Okrajové oblasti Arabského poloostrova (východní část Jemenu a Omán) byly v té době pod kontrolou Británie a jevíly se jako ekonomicky neperspektivní, i když strategicky důležité. Objev ropy jejich význam zcela změnil.

Saúdská Arábie má k dispozici velké, převážně pouštní území, na němž se nacházejí i další **suroviny** (rudy mědi, uranu, železa, zlata apod.). Zatím se však těží v omezené míře. Dostatek financí a snaha zvrátit závislost na dovozu potravin vedl Saúdskou Arábii k nákladnému projektu **zemědělské kultivace** polopouštních oblastí pomocí moderních technologií, čerpání podzemních vod a odsolování mořské vody. Byly tak zúrodněny tisíce hektarů dosud neplodných půd a během krátké doby zabezpečena soběstačnost v obilovinách (pšenice, ječmen) i pro další státy Arabského poloostrova. Náklady jsou ovšem vysoké – proti Evropě až dvacetinásobné. Rozšiřuje se i produkce citrusů, banánů, manga, broskví, meruněk, mandlí a dalšího ovoce, narůstá pěstování zeleniny v klimatizovaných halách. Tradiční je produkce datlí v oázách.

V **průmyslu** vznikla řada petrochemických závodů a energeticky náročných odvětví jako je výroba železa, mědi nebo hliníku. Dostatek nerudných surovin vyvolal velké investice do výroby stavebních hmot (cement, vápno, osinek). Ve spolupráci s USA a Japonskem přibývá strojírenská produkce – montáž automobilů a motocyklů, stavba lodí, rychlý rozvoj zaznamenává i spotřební průmysl. Saúdská Arábie zůstává poslední zemí, která nerozvíjí klasický cestovní ruch. Přesto zemi každoročně navštěvují statisíce islámských poutníků, aby splnili jeden z hlavních úkolů každého muslima – návštěvu posvátného města Mekky.

Rychlý rozvoj vyvolal i rozsáhlé **regionální změny**. Byly vybudovány nové komunikace a hlavní rozvojovou osou se stala spojnice mezi ropným přístavem Dammán (ad-Damman) přes Rijád a Mekku do rudomořského přístavu Džidda (Jiddah). Posilují se i vazby na všechny sousední země.

Chudý **Jemen** zůstává na Arabském poloostrově výjimkou. Teprve od 80. let 20. století těží ropu, má jí ovšem relativně málo. V Jemenu po dlouholeté občanské válce zvítězili stoupenci republikánského zřízení, což vede k orientaci Jemenu spíše na Egypt než na ostatní státy poloostrova.

Severoafriický **Egypt** je nejlidnatějším arabským státem (80 mil. obyvj.) s téměř 10procentní křesťanskou menšinou Koptů. Jeho území leží menší částí v Asii a větším dílem v Africe. Tvoří přechod mezi státy jihozápadní Asie a severní Afriky. Síla jeho civilizačního centra je natolik velká, že i když byl v minulosti mnohokrát dobyt, vždy dokázal rychle obnovit svou autonomii nebo nezávislost. Země má relativně velké **přírodní bohatství** (ropa, železná ruda, fosfáty). V údolí a deltě Nilu navíc dokázala už ve starověku vybudovat prosperující **zemědělství** zabezpečující potřeby vlastní populace. Přebytky luštěnin, specializované produkce subtropického ovoce, zeleniny a datlí se vyvázejí, stejně jako tradiční dlouhvláknitá bavlna. Také v egyptském **průmyslu** si hlavní postavení udržují odvětví vázaná na zemědělskou výrobu. Země však má i dostatečnou hutní výrobu, dobře rozvinuté strojírenství a chemické obory. Jejich produkty tvoří až pětinu exportu, třetina připadá na textilní, kožedělné a potravinářské výrobky. Hlavní podíl (asi 40 %) si udržuje ropa. Specifické místo v ekonomice zaujímá **cestovní ruch**. Ročně přijíždí několik milionů turistů, aby shlédli unikátní památky na starověké období – světoznámé pyramidy a jiné architektonické skvosty. Snahy islámských fundamentalistů odradit teroristickými útoky turisty a dostat Egypt do izolace byly zatím neúspěšné.

Regionální struktura Egypta je zcela netypická v tom, že 99 % obyvatel je soustředěno v úzkém pruhu podél Nilu a v jeho deltě. Těsně v zázemí delty leží hlavní město **Káhira** (al-Qáhira), s aglomerací největší africké město (16,1 mil.). Na pobřeží mu konkuruje přístav Alexandrie (al-Iskandaríja), zatímco přístavy Suez (As-Suwajs) a Búr Saíd při Suezském průplavu zůstaly poměrně malé. Řetěz větších i menších měst se táhne podél Nilu hluboko do vnitrozemí, kde centrem tzv. Horního Egypta se stal Asuán (Aswán). Nad ním byla vybudována velká přehrada zasahující až do sousedního Súdánu.

Severoafriické oblasti západně od Egypta (Maghrib) byly ve starověku v podobném postavení jako protilehlé jihoevropské území, tedy okrajovou zónou civilizačních vlivů východního Středomoří. V nejlidnatějším místě dnešního Tuniska vzniklo regionální mocenské centrum Kartágo, které podlehl v soupeření s Římem. Římský vliv se na severu Afriky projevil šířením kultury včetně křesťanství, které přežilo i rozpad Říma. Základní civilizační zvrát přišel po příchodu Arabů, šířících mezi severoafriickými berberskými kmeny islám. Jeho přívrženci brzy početně převýšili a většinou zcela asimilovali křesťany a vtiskli regionu současný **arabský ráz**.

Severní Afrika se stala periferií Arabského chalífátu, což vedlo k posilování lokálních mocenských center. Největší vzniklo v Maroku, které se později rozšířilo i na jih do dnešní Mauritánie a severně na Pyrenejský polo-

EVROPSKÉ CENTRUM

ostrov. Po turecké anexi severní Afriky počátkem 16. století si nezávislost udrželo jen Maroko. Časem se však stala turecká vláda více či méně formální i v dalších regionech (Alžírsku, Tunisku). To se v 19. století odrazilo v **expanzi Evropanů** – Francouzi obsadili Alžírsko, Tunisko a převážnou část Maroka, Španělé menší část Maroka (včetně tzv. Západní Sahary) a Italové se usadili v Libyi. Kolonizace utužila ekonomické vazby s Evropou a stanovila politické hranice, které přetrvaly do období nezávislosti. I poté zůstaly mezi zeměmi četné územní spory (zejména o alžírské saharské oblasti).

Maroko si zachovává v rámci arabského makroregionu svá specifika vyplývající z okrajové geografické polohy, z historického vývoje i struktury populace. Tu převážně tvoří arabizovaní Berbeři. V poslední době posilují národní povědomí a dosáhli zrovnoprávnění nejrozšířenějšího berberského jazyka (šilchštiny) s arabštinou. Maroko si jako jediný severoafrický stát zachovalo monarchii. V ekonomické sféře prosazuje úzké **kontakty s EU** formou přidruženého členství. Na mezinárodním poli má problémy hlavně s africkými státy kvůli svévolnému připojení bývalé španělské kolonie Západní Sahary s bohatými zásobami fosfátů. Většina afrických států anexi neuznala a podporuje nezávislost území. Maroko je zemí, která se snaží rovnoměrně rozvíjet všechny sektory ekonomiky, což se projevuje ve **vyvážené struktuře exportu** (potraviny, průmyslové spotřební zboží, polotovary, suroviny – zejména fosfáty). Maroko je také silně zapojeno do mezinárodního **cestovního ruchu**. Díky dlouhodobé politické stabilitě neustále roste počet evropských i amerických turistů. Hlavní ekonomická centra – metropole **Rabat** (ar-Ribát) a přístav Casablanca (Dár al-Bajdá) – leží na atlantském pobřeží. Ve Středomoří přežily na marocké půdě **španělské državy** (Ceuta a Melilla), které Maroko zatím neúspěšně požaduje zpět.

Alžírsko je zemí bohatou na **ropu a zemní plyn** s výraznou koncentrací ekonomických aktivit v severním hornatém pobřežním pruhu. Tam leží nejdůležitější přístavy – hlavní město **Alžír** (al-Džazáír) a Oran (Wahrán). Politická orientace země je od získání nezávislosti výrazně odlišná od sousedního Maroka i Tuniska. Alžírsko bylo zemí se socialistickou orientací a po rozpadu bipolárního světa se v zemi rozšířilo **islámské fundamentalistické hnutí** s výrazně protievropskou orientací. Fundamentalisté se snaží své požadavky na zřízení islámského státu prosadit různými teroristickými akcemi, vražděním cizinců i domácích obyvatel, kteří se staví proti nim. Různá fundamentalistická seskupení působí i v jiných muslimských zemích. Místní vlády je někdy potlačují, jindy trpí, někdy dokonce některé podporují. Politický islamismus se prosadil zvláště v Íránu a v Súdánu. Alžírsku způsobili fundamentalisté velké škody, protože narušili vztahy s nejbližšími sousedy a Evropou a způsobili úplný **útlum** slibně se rozvíjejícího **cestovního ruchu**.

V **Tunisku** se naopak **cestovní ruch** dynamicky rozvíjí a využívá zájmu evropských turistů o exotické severoafrické prostředí s možností seznámit se s islámskou civilizací a zajímavostmi saharské přírody. Umožňují to stabilizované vnitřní poměry. Také Tunisko je **přidruženým členem EU** a s její pomocí výrazně posiluje industrializaci země. Ta se projevuje i v jasné převaze podílu průmyslového spotřebního zboží a potravin na tuniském exportu.

Libye má výrazně jinou vývozní strukturu. Z více než 90 % ji tvoří **ropa a zemní plyn**, což je i důsledek dlouhodobé libyjské politiky. Libyjský vůdce Kaddáfí prosazuje od uchvácení moci v roce 1969 orientaci zaměřenou na integraci více arabských států a vytvoření silné protiváhy vůči západní Evropě s využitím ropného potenciálu. Díky bohatým příjmům z ropy Libye řadu let podporovala různá islámská militantní hnutí i teroristické skupiny. Tím se vystavila mezinárodní izolaci.

Charakterizujte přírodní podmínky Arabského poloostrova a srovnajte je s pobřežím Středozemního moře.

Popište povrch, podnebí a vegetační poměry severoafrických zemí.

Které suroviny zásadním způsobem ovlivňují ekonomiku jihozápadní Asie a jak? Jak jsou surovinovými zdroji vyba-veny státy severní Afriky?

Nalezte si samostatně informace o vývoji konfliktů mezi Izraelem a arabskými státy. Z tisku zjistěte, jaký je současný stav vzájemných vztahů.

Vyhleďte si informace o irácké okupaci Kuvajtu v roce 1990 a o jejích politických, vojenských a ekologických důsledcích.

Jak se projevuje vliv islámu v hospodářském, politickém a kulturním životě muslimských zemí? Vysvětlete, co to je islámský fundamentalismus.

Vyhleďte si na <http://www.al-bab.com/Default.htm> různé statistické údaje a porovnejte arabské státy jihozápadní Asie a severní Afriky.

Ze sdělovacích prostředků vyberte zprávy o aktuálních politických a ekonomických událostech v jihozápadní Asii za poslední tři měsíce.

SUBSAHARSKÁ AFRIKA

1. Charakterizujte geografickou polohu afrického kontinentu vzhledem k základním zeměpisným souřadnicím, k ostatním světadílům a k hlavním ekonomickým centrům světa.
2. S pomocí mapy popište rozložení hlavních horských pásem, plošin a pánví. Potom si na čistý papír načrtněte mapu Afriky a pokuste se z paměti tyto hlavní jednotky zakreslit. Do své mapy vyznačte i hlavní říční toky a největší jezera.
3. Popište střídání podnebných pásů na rozloze Afriky od severu k jihu. Která vegetační (zeměpisná šířková) pásma odpovídají jednotlivým podnebným pásům?
4. Zopakujte si vědomosti o Saharě a jejím šíření (dezertifikaci) a doplňte je z různých zdrojů.

5. Jak přírodní podmínky ovlivnily hustotu zalidnění a rozložení obyvatel kontinentu?
6. Jmenujte nejznámější příklady typických představitelů africké fauny a flóry a pokuste se je zařadit do šířkových pásem, kde se vyskytují.
7. Ve kterých částech Afriky se dosud zachovala příroda nejméně dotčená lidskou činností? Které národní parky jsou tam nejznámější a proč? Co a jak ohrožuje přírodní prostředí Afriky?
8. Pokuste se zrekonstruovat postupné objevování a kolonizaci Afriky Evropany. Vzpomeňte jména slavných cestovatelů na tomto kontinentu.
9. Pokuste se vystihnout hlavní rozdíly mezi severní a subsaharskou Afrikou po stránce přírodní, kulturní, politické a ekonomické.

Politický a ekonomický vývoj

Afrika jižně od Sahary nazývaná též subsaharská Afrika, prodělala pestrý politický vývoj. Zejména v pásmu savan v povodí Senegalu a Nigeru, ale i jinde (Kongo, Zimbabwe), se před příchodem Evropanů zformovala řada velkých státních útvarů (Mali, Songhaj, Ghana aj.), které byly v kontaktu s muslimskými obchodníky zajišťujícími transsaharský obchod. **Koloniální expanze** zcela rozrušila původní politické, sociální a ekonomické struktury. První osady evropských států vznikaly na africkém pobřeží od 15. století a rozdělení kontinentu mezi koloniální mocnosti bylo dokončeno v průběhu 19. věku.

Největší díl v západní a centrální Africe získala Francie, které pouze na pobřeží dokázali konkurovat Portugalci, Britové a dočasně Němci (jim patřilo Togo a Kamerun). Východní a jižní část se stala kořistí Británie, i když i ona měla konkurenty v Portugalcích (Mosambik), Francouzích (Džibutsko), v Italech (Somálsko, Eritrea) a dočasně i v Nizozemcích na jižním cípu a v Němcích (dnešní Namibie a Tanzanie). Unikátní vývoj prodělala Libérie. Vznikla na území, které koupili Američané pro osvobozené otroky, přiznali mu nezávislost a drželi nad ním ochrannou ruku. Jedině Etiopie si uchovala po celé kolonizační období nezávislost, přišla však ve prospěch Itálie o pobřežní Eritreu. Italoové krátce obsadili i celou Etiopii (1936-1941), ale ani v té době ji neměli plně pod kontrolou.

Koloniální období výrazně ovlivnilo přirozený populační vývoj. Zejména v zemích západní a střední Afriky se dlouhodobě nepříznivě projevíly „hony“ na otroky vyvážené především do Ameriky. Koloniální správa rozrušila původní kmenové uspořádání a změnila ekonomiku většiny oblastí. Dřívější samozásobitelské zemědělství se postupně měnilo na tržní hospodářství. V něm připadla hlavní úloha plantážnímu zemědělství a těžbě surovin (dřeva i nerostů). Tyto změny dodnes ovlivňují ekonomiku četných zemí, které jsou zaměřeny na jednu či dvě zemědělské plodiny (monokultury) nebo na těžbu jedné či dvou surovin. Toto jednostranné zaměření je nevýhodné pro velkou závislost na vývoji cen daného zboží.

V druhé polovině 20. století proběhla rychlá **dekolonizace**, zejména v 60. letech. Základem nových států se staly koloniální hranice. Ty ve většině případů spojily do jediného státu i desítky různých kmenových společenství. Naopak mnohé úseky hranic rozdělily etnická území mezi dva i více států. V tom spočívá jádro některých sporů sousedících států. V důsledku hranic nerespektujících hranice jazykové si většina nových států ponechala jazyky dosavadních metropolí jako úřední řeč. V některých zemích časem vybrali za jednotící některý z místních jazyků. Ten potom buď zcela nahradil jazyk koloniální (např. v Tanzanii, Lesothu, Botswaně, Svazijsku aj.), nebo se stal úředním spolu s ním (např. v Keni, Ugandě, Středoafrické republice, Senegalu aj.). Rozpory mezi formujícími se africkými národy zatěžují vnitřní i mezinárodní vztahy. Spolu se špatnou ekonomickou situací jsou dlouhodobým problémem ohrožujícím politickou stabilitu oblasti.

Obyvatelstvo Afriky jižně od Sahary je převážně černé (negroidní) rasy, rozdělené na množství etnických i jazykových skupin. Výjimkou jsou početnější menšiny obyvatel evropského původu na jihu a asijského původu na jihovýchodě makroregionu. V Africe převládaly různé původní animistické a šamanistické kultury (víra v nadpřirozené bytosti ovlivňující všechno dění), lišící se většinou kmen od kmene. Islamizace postupující ze severu zasáhla místy až k pobřeží Guinejského zálivu a na východě podél pobřeží až do Mosambiku. V četných státech střední Afriky dnes převažuje islámská populace. Roztříštěně, zejména ve vnitrozemí, přetrvávají vyznavači původních náboženství. Při pobřeží a zvláště na jihu oblasti žijí obyvatelé hlásící se k různým křesťanským náboženstvím, které rozšířili evropsí misionáři provázející koloniální výpravy. Křesťanské misie působí na četných místech Afriky dodnes a kromě náboženské funkce vykonávají i mnoho úkolů sociálních. Afričané si však ve velké míře víru přizpůsobili svým potřebám a tradicím. Vzniklo tak specifické „afrokřesťanství“ a „černý islám“. Obyvatelstvo Afriky vlivem vysokých ročních přirozených přírůstků početně rychle roste. Jeho ekonomické a sociální postavení je velmi špatné. Trpí chudobou, nízkou vzdělaností, výskytem nakažlivých chorob, nedostatečnou výživou. Nejtragičtější je masové šíření nemoci AIDS, která v některých zemích zasáhla až čtvrtinu populace.

Ekonomika naprosté většiny zemí trpí orientací na těžební průmysl nebo monokulturní zemědělství, pracující převážně pro vývoz. V četných vnitrozemských oblastech dosud zcela neproběhl přechod od samozásobitelského k tržnímu zemědělství. Nedostatečně je rozvinut zpracovatelský průmysl a služby. Překážkou větší spolupráci mezi jednotlivými státy tvoří nedokonalé rozvinutá dopravní síť, mířící obvykle od vývozních přístavů k vnitrozemským zdrojům surovin. Spojení mezi státy navzájem a napříč kontinentem je naprostý nedostatek.

EVROPSKÉ CENTRUM

Celá subsaharská Afrika tvoří z ekonomického pohledu i přes dostatek přírodních zdrojů *nejchudší makroregion světa*. Výjimkou je pouze nejjihnější cíp kontinentu. Proto se používá v souvislosti se zaostalými africkými zeměmi geograficky přesnější označení *rovníková* nebo *tropická Afrika* a nejjihnější část Afriky lze chápat jako specifický region, podobně jako Afriku severní. Na druhé straně vazby mezi rovníkovými a jihoafrickými zeměmi jsou silnější než vazby rovníkových zemí na severní Afriku. To se projevuje i ve formování přirozených integračních regionů. Jsou celkem čtyři, přičemž jsou si ekonomickou specializací blízké západní a střední Afrika a na druhé straně jižní a východní Afrika.

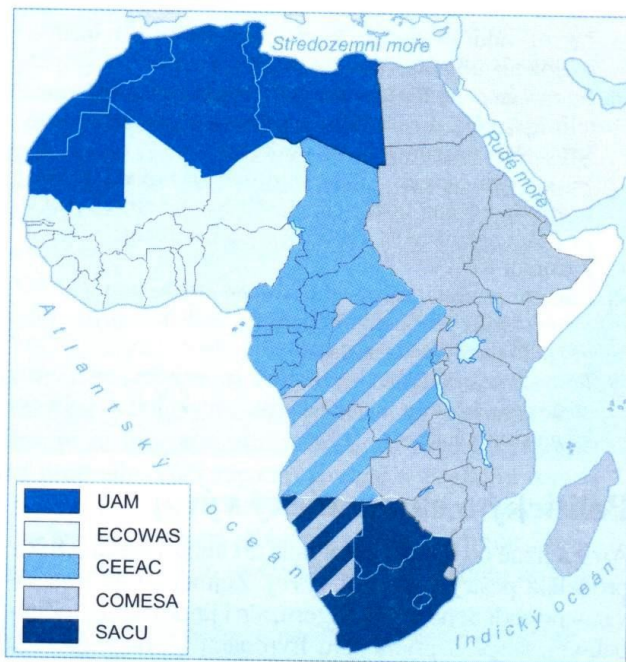
Západní a střední Afrika

Integrační tendence v západní a střední Africe navazovaly na skutečnost, že převážná část území v minulosti připadla pod správu Francie. Rozdělila ho na dva velké celky – Francouzskou Západní Afriku (Mauritánie, Senegal, Mali, Guinea, Côte d'Ivoire – Pobřeží Slonoviny, Burkina Faso, Togo, Benin a Niger) a Francouzskou Rovníkovou Afriku (Čad, Středoafriická republika, Kamerun, Kongo – Brazzaville, Gabon). Do frankofonní zóny patří i bývalé belgické državy (Kongo – Kinshasa, Rwanda a Burundi). Státy ze sféry anglické (Gambie, Libérie, Sierra Leone, Ghana, Nigérie), portugalské (Guinea-Bissau, Kapverdy, Svatý Tomáš a Princův ostrov, Angola) a španělské (Rovníková Guinea) nenarušují kompaktnost frankofonního teritoria, protože představují pouze jakési „klíny“ vybíhající od pobřeží do vnitrozemí, nebo malé ostrovní celky.

Snahy o politickou integraci států získávajících nezávislost na přelomu 50. – 60. let vyzněly naprázdno. Jediným výsledkem je *Organizace africké jednoty (OAU – Organization of African Unity)* sdružující všechny africké státy. Jejím cílem je podpora solidarity Afričanů, posilování spolupráce, boj proti konfliktům a jejich řešení. Úspěšnost plnění těchto cílů není velká, přesto si afričtí státníci v roce 2001 vytyčili za hlavní cíl vybudování celoafrické hospodářské unie.

Pokusy o ekonomické sjednocování rovněž nebyly příliš úspěšné. Bylo vytvořeno několik regionálních sdružení, například *Hospodářské společenství západoafrických států (CEDEAO – Communauté économique des états de l'Afrique de l'Ouest* neboli *ECOWAS – Economic Community of West African States*) se 16 členskými státy. Cílem organizace bylo nejen vytvoření celní unie, ale do konce 20. století i společného trhu. Této perspektivy se nepodařilo dosáhnout pro četné politické a hospodářské problémy v členských zemích. Také práci *Hospodářského společenství středoafriických států (CEEAC – Communauté économique des états de l'Afrique centrale)* brzdily politické ořesy. Uvažovalo se i o vytvoření Afrického společného trhu někdy na počátku 21. století. Realita je však zcela jiná. Výsledky integračních seskupení jsou víc než skromné a ekonomická úroveň afrických států zůstala velmi nízká.

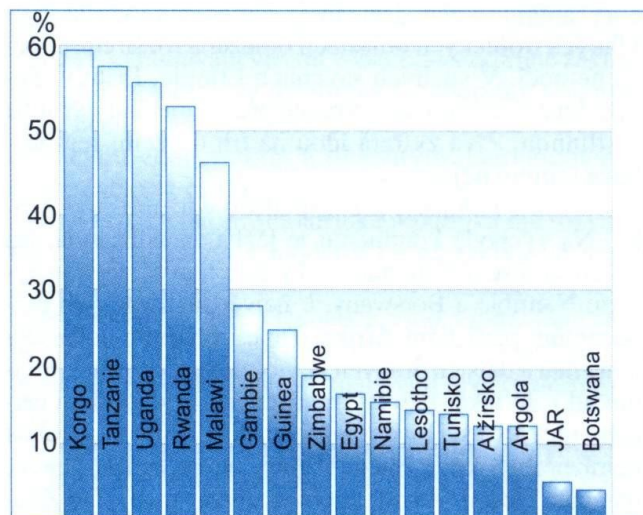
Přírodní podmínky a potřeby evropského a později i amerického trhu vyvolaly výraznou specializaci plan-

Obr. 41 – Integrační struktury v Africe. UAM – Svaz arabského Maghribu, ECOWAS – Hospodářské společenství západoafrických států, CEEAC – Hospodářské společenství středoafriických států, COMESA – Společný trh pro východní a jižní Afriku, SACU – Jihoafrická celní unie. Africké integrace nelze v žádném ohledu srovnávat s Evropskou unií. Například i spolupráce velmi blízkých arabských a muslimských států severní Afriky je více formální než skutečná ekonomická integrace.

tážního *zemědělství*. I po dekolonizaci tvořily celý export západoafrických zemí zpravidla 1 až 3 produkty. Některým zemím se už podařilo tuto jednostrannou závislost zčásti překonat a tradiční vývozní produkty (kakao, káva, palmový olej, arašídů, kaučuk, bavlna) tvoří menší část exportu při snížení podílu na celosvětové produkci. Nicméně další exportní produkty jsou opět jen zpracovanými produkty místního zemědělství. V rámci integračních dohod došlo k výrazné geografické specializaci. Světovým producentem kakaa zůstaly Côte d'Ivoire a Ghana (v menší míře Kamerun), produkcí kávy se mezi světovou špičkou udrželo jen Côte d'Ivoire. Výroba palmového oleje se zachovala především v Nigérii a Beninu, arašídů v Gambii a Senegal, bavlny v povodí řeky Niger a kaučuku pouze v Libérii. V Sahelu – širokém pásu polopouští a savan jižně od Sahary – převládá živočišná výroba. Je vysloveně extenzivní (s nízkou produktivitou) a v některých oblastech nedokáže uživit ani vlastní obyvatele. V suchých obdobích trvajících několik let se tu dokonce vyskytují hladomory. Jen malé přebytky z Mali, Burkiny Faso, Nigeru a Čadu nacházejí uplatnění v sousedních zemích, ale na světových trzích by z veterinárního hledis-

ka neobstály. Střední Afrika má pro zemědělství mnohem horší podmínky než západní (chudé půdy, cizopasný hmyz). Exportní význam tu má především **těžba dřeva** (oba konžské státy, Kamerun, Gabon), podíl na světové produkci je však malý.

Obr. 42 – Podíl primárního sektoru (zemědělství, lovu, lesnictví a těžby) na tvorbě národního produktu vybraných zemí Afriky. Komentujte rozdíly a srovnajte s poměry ve vyspělých zemích.

Surovinové bohatství západní a střední Afriky je poměrně rozmanité. Zatím se však využívají pouze dobře dostupná ložiska s dobrými uložnými poměry. Těžba je určena pro export a některé země jsou na ní zcela nebo částečně závislé. Týká se to především vývozců ropy (Nigérie, Kongo, Gabon, Angola), která se nachází v širokém pruhu podél Guinejského zálivu (ropu těží i další státy). Významný podíl na světové těžbě mají diamanty (zejména produkce Konga – Kinshasa a Angoly), bohaté zásoby však mají i další země (například Guinea, Sierra Leone, Libérie). Světově významné jsou zásoby bauxitu (Guinea, Sierra Leone, Ghana), titanové rudy rutilu (Sierra Leone), železných rud (Mauritánie, Libérie), manganové rudy (Gabon) a měděné rudy s vysokým obsahem kobaltu (Kongo – Kinshasa). K největším producentům uranu patří Niger a Gabon, ale zásoby rudy mají i jiné země (Středoafriická republika, Kamerun, Čad). Na mnoha místech se dobývá zlato (hlavně Ghana a Benin), důležitá pro místní průmysl i pro export jsou ložiska fosfátů v Senegal a Togu.

Nigérie je nejlidnatějším africkým státem s více než 130 miliony obyvatel. Mezi desítkami vyspělejších i méně vyspělých národů dominují čtyři největší – muslimští Hausové a Fulbové na severu, převážně křesťanští Igbové na jihu a Jorubové na jihozápadě. Mezi Joruby je nejvíce křesťanů, ale početní jsou i muslimové a animisté. Společně tvoří přes 70 % Nigerijců. Velmi složitou národnostní situaci řeší Nigérie federalizací. Původní tři státy se postupně rozdělily na 36, ale ani to

možná není konečný počet. Státy jsou etnicky stále homogennější, ale rozdělením velkých národů mezi více federálních států se daří zabránit rozpadu Nigérie. Celostátním úředním jazykem zůstává angličtina.

V Nigérii se od získání nezávislosti vystřídal několik diktátorů, většinou z řad vojáků. Obrovská korupce, rozkrádání státního majetku, velké výdaje na represivní složky a jiné neduhy zemi soustavně vyčerpávají. Nigérie je bohatá na ropu, ale toto bohatství nebylo dosud využito pro zvýšení životní úrovně. Nigerijská ekonomika není zcela závislá jen na ropě, přestože zůstává jedinou významnou exportní položkou. V zemi je největší hutní základna celého makroregionu, licenční strojírenství včetně montáže automobilů, petrochemický, papírenský a samozřejmě i potravinářský **průmysl**. Pro obrovský vnitřní trh to však nedostačuje.

Problémem Nigérie je značné **přelidnění na jihu** země, kde se města rychle rozrůstají na statisícové aglomerace bez dostatečné infrastruktury a sociálního zabezpečení. Nejhorší je situace v jorubské oblasti, kde je takových měst přes dvacet. Mezi nimi i nejlidnatější africké město, přístav a bývalá metropole Lagos (10 mil. obyv., v aglomeraci však ustupuje Káhiře). Milionovou hranici překročily i vnitrozemské Ibadan, Kano a další města. Hlavní město **Abuja** je relativně mladé a dosud malé. Do Nigérie se legálně i nelegálně stěhují lidé ze sousedních zemí s nadějí na získání práce. Chudoba a přelidnění měst je líhni pro organizovaný zločin. Nigerijské mafie jsou agresivní, prorůstají do státního aparátu a vyvíjejí činnost i mimo Afriku.

Mezi ostatními západoafrickými zeměmi dosahují relativně nejlepších hospodářských výsledků **Côte d'Ivoire, Senegal a Ghana**. Naopak ve velmi špatné situaci zůstávají velké vnitrozemské země (**Mali, Niger, Čad**), jejichž území zčásti vyplňuje poušť a zčásti suchá savana. Ve střední Africe má nejlepší surovinovou základnu **Konžská demokratická republika** s hlavním městem **Kinshasa**. Ta je v aglomeraci (přes 8 mil.) třetím největším městem Afriky.

Tato rozlehlá země, někdejší Belgické Kongo, se později nazývala Zair. Pro rozlišení od někdejšího Francouzského Konga, dnešní Republiky Kongo, ležící na opačném břehu stejnojmenné řeky, se často pro snadnější rozlišení neoficiálně označuje jako **Kongo – Kinshasa**. Menší Republika Kongo se někdy označuje podle svého hlavního města **Kongo – Brazzaville**.

Přes velké nerostné bohatství zůstává Konžská demokratická republika s 63 miliony obyvatel jedním z nejchudších států světa. Hlavním důvodem byl dlouholetý diktátorský režim okrádající stát ve svůj vlastní prospěch. Lépe na tom není ani sousední **Angola** s bohatými ropnými zdroji, kde se několik desítek let vedla občanská válka. Relativně lepší hospodářskou úroveň vykazují zásluhou těžby ropy **Kamerun a Kongo** s metropolí Brazzaville. Nejbohatším státem makroregi-

onu je nevelký a málo lidnatý **Gabon**. Díky příjmům z prodeje ropy, manganové rudy a dřeva vykazuje v Africe po Libyi nejvyšší ukazatel hrubého domácího produktu na 1 obyvatele.

Jižní a východní Afrika

Státy ve východní a jižní Africe byly po dlouhá léta izolovány od nejsilnějšího přirozeného centra v Jihoafrické republice (JAR), v níž po desetiletí vládl režim založený na odděleném vývoji ras (tzv. systém apartheidu). Ostatní africké státy, ale i mezinárodní společenství v čele s OSN, tuto zemi oficiálně bojkotovaly. Ekonomické problémy však nutily sousední státy udržovat s JAR neoficiální kontakty. Zejména mnoho občanů těchto zemí odcházelo do Jižní Afriky za prací.

Ekonomická síla JAR a geografická poloha Botswany, Lesotha a Svazijska přinutily vlády těchto zemí, aby spolu s JAR uzavřely **Jihoafrickou celní unii** (SACU – *Southern African Customs Union*). Ta existuje dodnes a jejím členem se stala i Namibie. Propojení s vyspělejší jihoafrickou ekonomikou se odráží v tom, že uvedené země (Mosambik, Rwanda, Somálsko, Etiopie, Súdán) vykazují mnohem lepší ekonomické výsledky než ostatní státy makroregionu.

Další přirozené integrační centrum leží ve východní Africe, kde Keňa, Uganda a Tanzanie sdílely podobný koloniální vývoj v rámci britského impéria. Přes politické rozpory a ekonomickou zaostalost i ony podepsaly v roce 1998 dohodu o **Východoafrickém společenství** (EAC – *East African Community*). Uganda a některé další východoafrické země (Mosambik, Rwanda, Somálsko, Etiopie, Súdán) prožily těžká období občanské války s vážnými ekonomickými důsledky. To bránilo širším ekonomickým kontaktům.

Teprve v roce 1980 se několik jihoafrických států dohodlo na vytvoření koordinační konference, která se v roce 1992 přejmenovala na **Jihoafrické rozvojové společenství** (SADC – *South African Development Community*), do níž byla po změně režimu přijata i Jihoafrická republika. Paralelně probíhaly i jiné integrační pokusy, které rozšířily svou působnost i na východoafrické země preferující před těsnější integrací jen svobodný obchod. V roce 1993 se představitelé dohodli na prohloubení obchodní spolupráce a přejmenovali seskupení na **Společný trh pro východní a jižní Afriku** (COMESA – *Common Market for East and South Africa*). Po přistoupení Egypta se počet členů zvýšil na 21. Mezi nimi ovšem chybí Jihoafrická republika, která s ohledem na vyspělejší ekonomiku dává přednost spolupráci se sousedními jihoafrickými státy.

Také ve východní a jižní Africe zůstaly nerostné suroviny a **zemědělské produkty** hlavními položkami zapojení do světové ekonomiky. Subtropické ovoce (citrusy, vinnou révu, jablka) produkuje Jižní Afrika, tabák je hlavní plodinou ve vnitrozemí (Zimbabwe, Zambie, Malawi), čaj a káva se vyvážejí z rovníkové východní Afriky (Keňa, Tanzanie, Uganda, Rwanda, Burundi, káva i z Madagaskaru), bavlník se pěstuje především v Súdánu a Mosambiku, méně i v Tanzanii a Ugan-

dě. Specialitou je produkce vanilky (Madagaskar, Komory, Mayotte), dále hřebíčku (Tanzanie, resp. ostrov Zanzibar a uvedené ostrovní státy), oříšků kešú (Mosambik), arašídů a sezamu (Súdán) nebo insekticidního prášku pyrethrum získávaného z květenství tropických chryzantém (Keňa, Tanzanie). Živočišná výroba je ve vlhkých tropických oblastech omezena rozšířením spavé nemoci. V suchých savanách Etiopie, Eritrey, Somálska a Súdánu však výrazně převažuje nad výrobou rostlinnou. Živá zvířata jdou na trh do zemí regionu, kůže i mimo něj.

Nerostné bohatství je soustředěno v jižním cípu Afriky. Na východě kontinentu je těžba zanedbatelná, jen v Tanzanii se těží diamanty. Ty jsou hlavní složkou vývozu Namibie a Botswany, k největším světovým producentům patří Jižní Afrika. Ta je i předním dodavatelem zlata a dalších drahých kovů (platina, osmium, iridium ad.). Je také největším africkým producentem černého uhlí a ve světovém měřítku se uplatňuje i výrobou nejrůznějších kovů (měď, stříbro, olovo, zinek, železo, mangan, chrom, vanad, antimon, titan i uran). Do Zimbabwe přecházejí z JAR naleziště chromové a niklové rudy, do Zambie měďný pás z Konžské demokratické republiky, v Namibii jsou velké zásoby uranu. Madagaskar těží slídu a grafit, světově významné jsou zásoby azbestu v Jižní Africe, Svazijsku a Zimbabwe.

Ostrovní země (Seychely, Mauricius, Réunion) jsou vyhledávány jako cíle **cestovního ruchu**. Ten je významným zdrojem příjmů i ve stabilizovaných zemích na pevnině (Jižní Afrika, Namibie, Botswana, Lesotho, Keňa). Hlavní atraktivitou v nich jsou tzv. africká safari zaměřená na přírodně hodnotné národní parky.

Jihoafrická republika (Jižní Afrika, JAR) je na africké poměry zcela výjimečný **stát s vyspělou ekonomikou**. Přesto pro velkou lidnatost (45 mil. obyv.) není nejbohatší zemí kontinentu při srovnání ukazatele hrubého domácího produktu na 1 obyvatele. JAR však má rozvinutý průmysl. Ten byl vybudován na bohatých přírodních zdrojích v době politické izolace státu, kdy malá bělošská menšina ovládala stát prostřednictvím systému **apartheidu**.

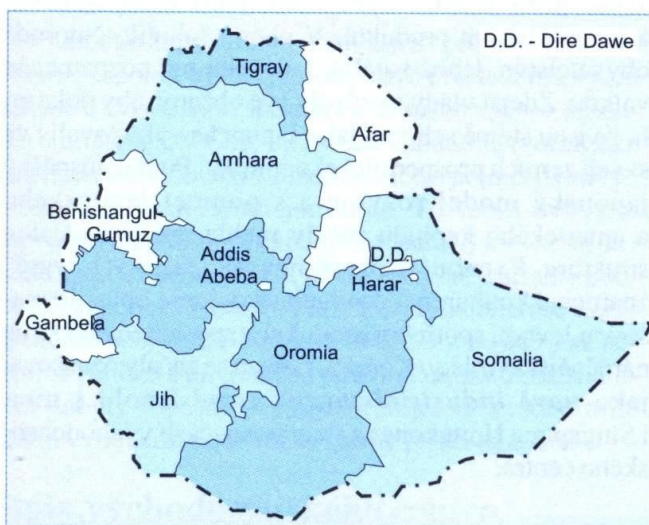
Etnické a rasové složení **obyvatelstva** je velmi pestré. Jihoafričtí běloši jsou dvojího původu. Tzv. Afrikánci odvozují svůj původ od nizozemských kolonistů (Búrů) a hovoří afrikánštinou odvozenou z nizozemštiny. Druhou skupinu tvoří potomci britských přistěhovalců. Po dlouhodobém nepřátelství a válečných střetech došlo v roce 1994 k usmíření a společné správě bohaté země. Na základě demokratických voleb má ovšem vládu v rukou převážně původní africká populace. Černošská většina, složená z velkého počtu bantuských kmenů, se dnes dělí do devíti národních komunit (nejpočetnější jsou Xhosové a Zuluové), jejichž jazyky jsou spolu s angličtinou a afrikánštinou vyhlášeny za úřední. Ve velkých průmyslových aglomeracích však většina Afričanů hovoří anglicky. Žijí tu také potomci přistěhovalců z

jižní Asie, kteří sem v 19. a 20. století přicházeli za prací.

V období apartheidu způsobila celosvětová izolace problémy především s ropou, která jako jediná důležitá surovina zemi chybí. V uzavřených poměrech přesto vznikla **rozvinutá ekonomika**, takřka zcela soběstačná. Nezbytnost obejít se bez kontaktů s vyspělými státy vedla i k vybudování vlastní vědecko-výzkumné základny, takže země může nabídnout i odborníky a nejrůznější licence. Po přechodu k demokracii se JAR stala otevřenou ekonomikou a důležitým nadregionálním ekonomickým centrem. To může mít příznivý vliv na chudší země v okolí. Jihoafrická republika má rozvinutou hutní základnu a moderní obory takřka ve všech průmyslových odvětvích. Rozsáhlé zemědělství produkuje i pro vývoz (zejména ovoce, víno, vlnu). Také služby mají úroveň vysoko překračující africký průměr. Jihoafrické národní parky s bohatstvím divoké zvěře jsou cílem mezinárodního cestovního ruchu.

Země má dvě velká průmyslová **jádra**. Ve vnitrozemí je to tzv. Witwatersrand (dnes provincie Gauteng), označovaný jako „africké Porúří“. V této nejvýznamnější těžební oblasti vyrostla velká konurbace, jíž dominuje osmimilionový Johannesburg a hlavní město **Pretoria**. Johannesburg je nejen průmyslovým, ale i finančním centrem nadregionálního významu. Na pobřeží mu konkuruje jádro kolem hlavního přístavu Kapského Města (Cape Town/Kaapstad). Z ostatních přístavů rychle roste Durban v provincii KwaZulu/Natal. Zdejší Zulové získali pro oblast jistou míru autonomie.

Z ostatních zemí má na africké poměry úspěšnou ekonomiku málo lidnatá **Namibie** a také ostrovní **Mauricius**. K bohatým státům patří ostrovy **Seychely** prosperující z cestovního ruchu. Všechny ostatní země regionu se potýkají se stejnými problémy jako státy západní a střední Afriky. Některé byly v určitém období i relativně úspěšné

Obr. 43 – Velké rozdíly v národnostní struktuře i v úrovni regionů se pokusila vláda Etiopie řešit rozčleněním na federální státy.

(**Zambie, Zimbabwe, Madagaskar, Tanzanie, Keňa**), ale různé vnitřní problémy a politické (většinou socialisticky orientované) experimenty, prudký nárůst populace, přírodní katastrofy nebo propady cen hlavních vývozních komodit zvrátily pozitivní vývoj. Nejhorší je situace zemí, v nichž proběhly občanské války – v **Mosambiku, Somálsku** a především Etiopii.

Etiopie je dnes po Nigérii nejlidnatější africkou zemí s více než 75 miliony obyvatel, ale také jednou z nejchudších. Původně křesťanská země uhájila v koloniálním období svou nezávislost, ale neubránila se islami-zaci, která postihla především vyznavače animistických kultů. Dnes již muslimové nad křesťany mírně převažují. Dlouholetá občanská válka skončila ztrátou pobřežní **Eritrey**, a tím přístupu k moři. Národnostní problémy se Etiopie snaží vyřešit federalizací země na devět států. Pět z nich je výrazně etnicky homogenních a jsou určeny pro nejpočetnější národy – křesťanské Amhary a Tigrejce, muslimské Afary a Somálce a nejpočetnější Oromy, kteří jsou rozděleni mezi obě víry. Zbývající státy zůstaly smíšené a zahrnují desítky malých etnik. Etiopský federativní model založený na etnické bázi je první svého druhu v celé Africe.

Specifickým státem regionu je **Súdán**. Zasahuje svým rozsáhlým územím hluboko do východní Afriky, ale tvoří přechod k zemím severní Afriky. Jeho populační struktura jej řadí mezi státy převážně arabské. Arabové a arabizované a islamizované národy (např. Núbijci) uchvátili moc v zemi hned při získání nezávislosti v roce 1956. Celý jih Súdánu však obývají černošské kmeny, částečně křesťanské nebo animistické. Jejich dlouholeté úsilí o autonomii nebo o vytvoření nezávislého státu vyvolává ze strany státu tvrdý útisk a trvalé napětí v oblasti. Súdánská vláda se snaží problém rovněž řešit federalizací na 26 států. Metropole **Chartúm** (al-Khartoum) patří k nejrychleji rostoucím africkým městům (v aglomeraci již téměř 6 mil. obyv.).

Pokuste se vystihnout charakter ekonomiky většiny afrických zemí jižně od Sahary. Zhodnoťte jejich využívání přírodních zdrojů, stav zemědělství, průmyslu a služeb. Které státy z této obecné charakteristiky vybočují?

Uveďte příčiny ekonomických úspěchů JAR. Zjistěte některé podrobnosti z období apartheidu a mezinárodní izolace země.

Zjistěte příklady národnostních problémů uvnitř afrických zemích a konfliktů mezi nimi s národnostními důvody během posledních 10 let.

Vyhledejte některou africkou zemi v souboru <http://www.sil.org/ethnologue/> a porovnejte jazykové poměry s evropskými státy.

Uvažujte společně o perspektivách afrických zemí. Které faktory budou ovlivňovat jejich budoucnost?

Vyhledejte na mapě města Abidjan, Accra, Luanda, Dar as-Salaam, Dakar, Harare. Určete, v kterých zemích leží. Všechna mají přes 2 miliony obyvatel, ale jedno z nich není hlavním městem státu. Které?

VÝCHODOASIJSKÉ EKONOMICKÉ CENTRUM A JEHO HLAVNÍ ZÁJMOVÁ SFÉRA

1. Charakterizujte Asii jako celek z hlediska polohy na Zemi. Co to je Eurasie? Kudy probíhá hranice mezi Evropou a Asií?
2. Pokuste se s pomocí mapy rozdělit Asii na hlavní makroregiony s podobným historickým vývojem, s příbuznou kulturou a s podobnostmi v jejich ekonomickém vývoji.
3. Na arch čistého papíru se pokuste nakreslit zjednodušenou mapu celé Asie. Do ní vyznačte nejvýznamnější horstva, plošiny a nížiny, nejdůležitější říční toky a největší jezera.
4. Na mapě Asie rozlište jednotlivé podnebné pásy od severu k jihu. V každém podnebném pásu se pokuste o charakteristiku přirozené vegetace.
5. Co je to monzun? Vysvětlete jeho podstatu a rozsah. Jaký má vliv na charakter zemědělství a na hustotu osídlení?
6. Jaké nepříznivé jevy mohou monzuny způsobit? Zjistěte příklady přírodních katastrof zaviněných monzunem.
7. Které části Asie mají k dispozici významné zásoby nerostných surovin a jiných přírodních zdrojů?
8. V kterých částech Asie vznikla stará civilizační centra? Která zanikla a která se zachovala dodnes? Pokuste se najít pro to důvody.
9. Jak ovlivnily asijské civilizace vývoj v Evropě? Jmenujte co nejvíce konkrétních příkladů kladných i záporných.
10. Jak ovlivňuje euroamerická tzv. technická civilizace vývoj v zemích východní, jihovýchodní a jižní Asie? Uveďte příklady kladné i záporné.
11. Které státy tohoto makroregionu patří mezi největší na světě svou rozlohou nebo počtem obyvatel? Které patří k nejvyspělejším? Uveďte naopak příklady zemí málo rozvinutých.
12. Ze zpráv sdělovacích prostředků sestavte pro spolužáky informaci o nejvýznamnějších aktuálních problémech (politických, sociálních, ekonomických, ekologických) tohoto makroregionu a některých jeho států.

Politický a ekonomický vývoj

Státy východní Asie stály *stranou průmyslové revoluce*, která ovlivnila vznik evropského a později amerického ekonomického centra. Byly izolovány od tohoto vývoje a jejich hospodářství bylo zaostalé, postavené na feudálních základech. Evropské státy měly zájem na obchodní výměně s touto rozsáhlou oblastí, a to na vývozu průmyslových výrobků na jejich velké trhy i na získání cenných surovin, včetně potravinářských. Větší koloniální državy zde však evropské státy nevybudovaly. Z izolace vystoupilo hlavně Japonsko (roku 1867), které se během jedné generace stalo moderním státem s tržní ekonomikou a nejsilnější zemí regionu. Ostatní státy východní Asie zůstávaly hospodářsky nevyvinuté a Japonsko je považovalo za svou sféru zájmu, kterou se pokoušelo v první polovině 20. století ovládnout.

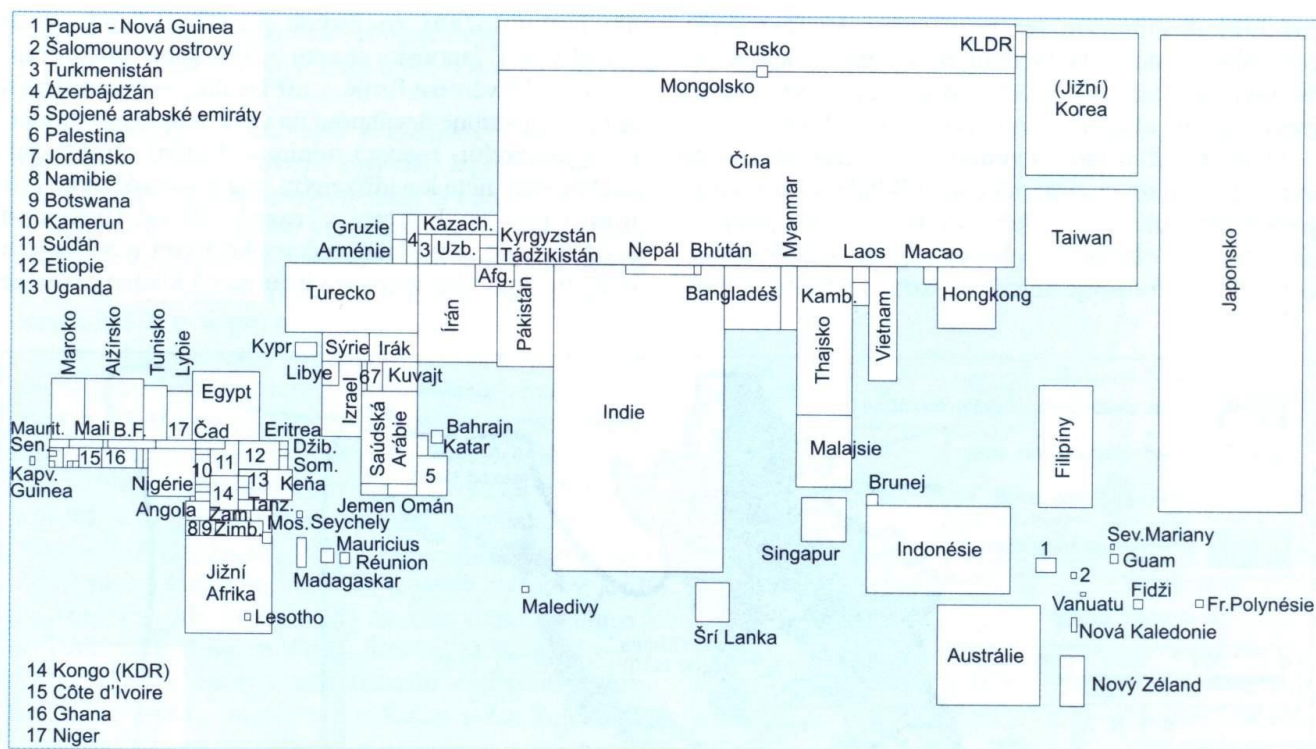
Tyto snahy vedly k *vojenské agresi* Japonska vůči sousedům. Ještě do 1. světové války získalo Tchaj-wan, Koreu a dva ruské přístavy pronajaté na čínském území (Dalnij a Port Artur). Ve válce odebralo Německu državy v Mikronésii a po ní se rozhodlo vytvořit „Východoasijskou sféru společenského rozkvětu“, která měla zahrnovat celou východní polovinu Asie a Oceánii. Tento cíl se Japonsko pokusilo uskutečnit ve 2. světové válce. Ještě před jejím vypuknutím okupovalo severovýchodní Čínu (Mandžusko), poté další části Číny, téměř celou jihovýchodní Asii i část Oceánie. Nakonec však Japonsko prohrálo a jeho území se opět omezilo jen na japonské ostrovy.

Po porážce se Japonsko díky pomoci USA rychle vzpamatovalo a prošlo obdobím tzv. hospodářského zázraku. Stalo se jednou z nejvyspělejších zemí světa a jádrem vytvářejícího se východoasijského ekonomického centra. Stalo se prvním tzv. *asijským tygrem*.

Od konce 40. let 20. století byla situace v regionu zvláštní v tom, že dva státy – Korea a Čína – zůstaly politicky rozděleny. Zatímco v případě Korey se tak stalo bezprostředně po 2. světové válce ustavením sovětské a americké okupační zóny, v Číně bylo rozdělení výsledkem občanské války. V ní na pevnině zvítězili komunisté a ustavili roku 1949 Čínskou lidovou republiku, a dosavadní, mezinárodně uznávaná vláda se přemístila na ostrov Tchaj-wan. Zde pokračuje v činnosti pod označením Čínská republika (Taiwan). Korejský poloostrov byl také rozdělen na dva útvary: na severu vznikla komunistická Korejská lidově demokratická republika (KLDR, obecně Severní Korea) a na jihu proamerická Korejská republika (obecně Jižní Korea).

Korea i Taiwan byly zaostalé agrární země, Japonskem před válkou využívané jako zdroj surovin a zemědělských produktů. V obou však žilo čínorodé obyvatelstvo, jehož vztah k Japonsku byl poznamenán válkou. Zdejší vlády vyzývaly své občany, aby dokázali, že jsou stejně schopní jako Japonci a vybudovali i ve svých zemích prosperující ekonomiku. Použily úspěšný japonský model rozvoje a s pomocí japonského a amerického kapitálu začaly rychle měnit zaostalou strukturu. Exportní rozmach nových „asijských tygrů“ znamenal konkurenci pro Japonsko, které opustilo masovou levnou spotřební produkci a specializovalo se na náročnější výrobky. Korea a Taiwan se začaly označovat jako *nově industrializované země* (spolu s nimi i Singapur a Hongkong) a staly se součástí východoasijského centra.

Hlavní integrační organizací, jejíž činnosti se státy východní Asie zúčastňují, je *Asijsko-pacifická ekonomická spolupráce (APEC – Asian-Pacific Economic Cooperation)*. Sdružuje země Asie, Ameriky a Oceánie na obou

Obr. 44 – Srovnání HDP států Asie, Afriky a Oceánie. Anamorfní mapa ukazuje obrovské rozdíly hrubého domácího produktu podle parity kupní síly mezi asijskými státy i mezi Afrikou a Asií. Srovnejte například HDP zemí Arabského poloostrova a afrických států a srovnejte i jejich počty obyvatel.

březích Tichého oceánu a představuje nejrychleji se rozvíjející část světa. Podílí se na celosvětovém hrubém domácím produktu celou polovinou a obývá ho více než 2,5 miliardy obyvatel. Zahrnuje státy rozlehlé jako Rusko, USA, Čínu a Austrálii i malé jako Singapur nebo Brunej, státy nejbohatší jako USA, Japonsko a Kanadu i chudé jako Vietnam nebo Papuu-Novou Guineu. Cílem integrace je podpora volného obchodu a hospodářského rozvoje celé oblasti.

V národnostní struktuře dominují tři početné národy – Číňané, Japonci a Korejci. Jazykově i nábožensky jsou odlišné a vytvořily si specifická náboženství – v Japonsku šintoismus, v Číně taoismus. Číňané vytvořili také specifické nábožensko-filozofické učení pojmenované po svém zakladateli konfucionismus. To velmi ovlivnilo chování a mentalitu východních Asiatů. S ním se šířila i vzdělanost a čínské písmo, jehož upravené varianty používají i Japonci a Korejci. Počátkem 1. tisíciletí se v celé východní Asii rozšířil od jihu buddhismus, který se nenásilně prolнул s původními vírami. Pokusy o christianizaci nebyly úspěšné – pouze Korejci ve vysoké míře přijali v moderní době různé formy protestantismu.

Státy východoasijského centra

Japonsko lze v současnosti charakterizovat jako stát s nesmírně výkonnou ekonomikou. Patří mezi nejbohatší státy světa, je čelným členem skupiny G8. Řadí se

mezi lidnaté státy (více než 125 mil. obyv.) s velkou hustotou zalidnění.

Po prohrané válce v roce 1945 byla Japonsku z USA vnucena demokratická ústava a armáda byla silně redukována. Japonsko se vzdalo svých dobovačných tendencí. Smlouva s USA zaručovala ochranu v případě cizí agrese vůči Japonsku. Země však musela zaplatit válečné reparace vítězům.

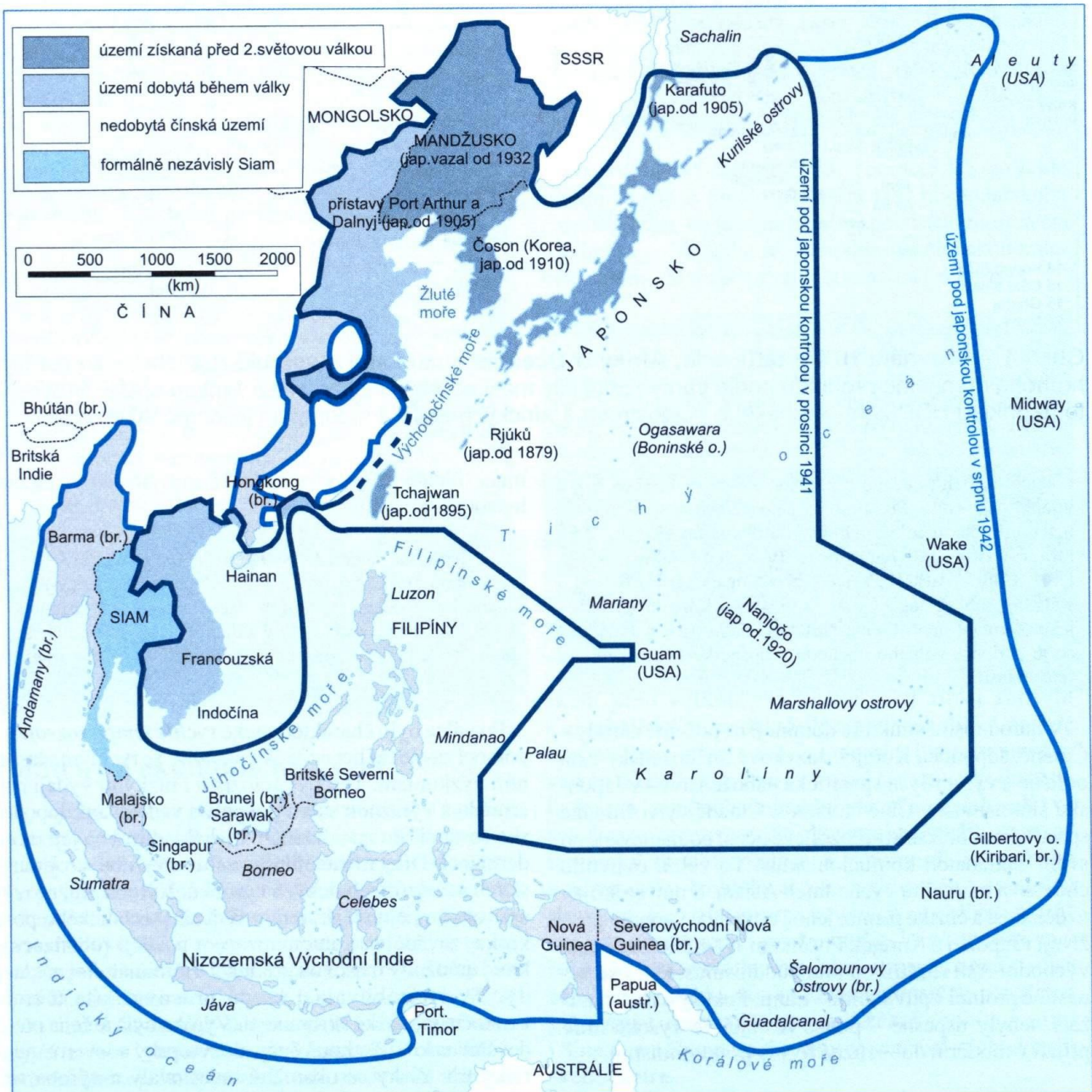
Po válce bylo charakteristické **rychlé tempo rozvoje** s pomocí zavádění licencí a „know-how“ i s rychlým vlastním výzkumem. Ten byl umožněn i nízkými výdaji na armádu a výraznou státní podporou vzdělávání. Japonsko se zaměřilo na udržení hutní základny a na její modernizaci. Díky ní zahájilo rozsáhlou výrobu strojírenských a elektrotechnických výrobků. Výroba pružně reagovala na nejnovější trendy vědecko-technického pokroku, zaváděla se automatizace a později robotizace, které umožnily masovou produkci s minimálními náklady. Ty znásobovala i levná pracovní síla těžící z tradiční japonské skromnosti. Výroba byla určena především na koupěschopný západoevropský a severoamerický trh. Zisky se okamžitě investovaly a výroba se postupně rozrostla na všechna průmyslová odvětví. Přes nízkou cenu byly japonské výrobky kvalitní. V mezinárodním obchodu Japonci dosahovali výrazně aktivní bilance, protože si dokázali ochránit svůj trh před konkurencí. V 50. až 70. letech 20. století rostl hrubý domácí

ASIJSKÉ CENTRUM

produkt nevidaným tempem (přes 10 % ročně). S rychlým růstem vlastní ekonomiky začali Japonci investovat kapitál i do jiných zemí, přičemž se zaměřili především na tradiční zájmovou sféru východní Asie.

Japonský *ekonomický systém* se výrazně odlišuje od evropského a severoamerického. Základem ekonomiky jsou velké soukromé společnosti (tzv. *zaibecu*), zahrnující finanční, výrobní i obchodní kapitál. Velké soustředění zdrojů umožňuje nejen vysokou efektivitu výroby,

ale i vynaložení značných prostředků na vývoj a výzkum. V Japonsku se cení vedle osobní péle a čínodosti také věrnost firmě, v níž lze díky schopnostem a aktivitě postupně dosáhnout na vyšší stupínky v podnikové hierarchii. Japonci minimálně mění zaměstnání, zachovávají úctu k nadřízeným, snaží se vzdělávat. I na tomto poli se Japonci výrazně liší od Evropanů a Američanů. Děti jsou vedeny ke kázní a asijskému kolektivismu, ale současně jsou na ně kladeny vysoké

Obr. 45 – Japonsko ve 2. světové válce. Pokus Japonska o ovládnutí celé východní a jihovýchodní Asie byl úspěšný jen krátkodobě. Porážka ve válce vrátila zemi do původních hranic. Co se nepodařilo vojensky, to dokázalo Japonsko v druhé polovině 20. století ekonomicky. Celá východní Asie je dnes pod silným japonským vlivem.

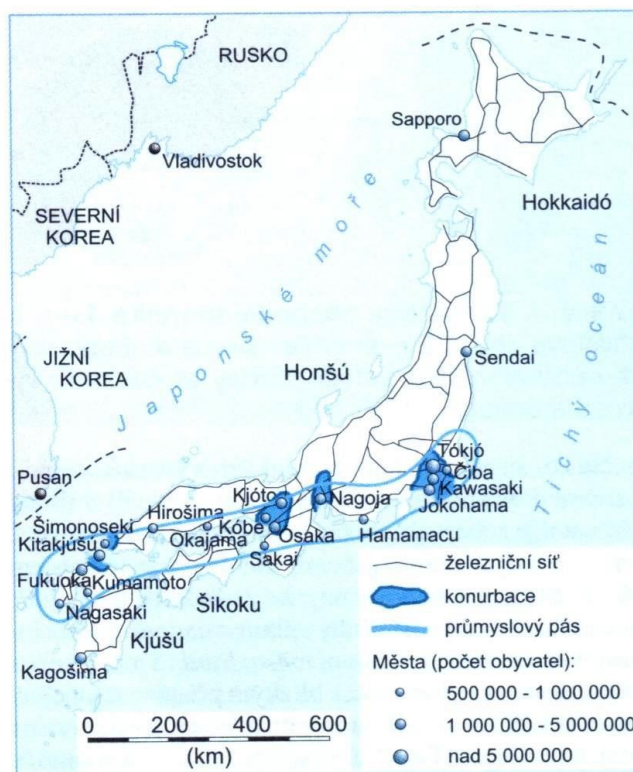
nároky ze strany rodičů. Jen vynikající výsledky otvírají cestu na prestižní univerzity a poté na dobře placená místa.

Pro japonskou ekonomiku je charakteristická mimořádná závislost na dovozu **surovin**. Japonsko sice má zásoby některých nerostných surovin i dřeva, ale bohaté ekonomice se vyplatí suroviny nakupovat a vlastní zdroje šetřit pro další generace. Nicméně řadu důležitých surovin včetně železné rudy Japonsko postrádá. Nejcitelnější je naprostý nedostatek ropy.

Japonsko má nejen výkonnou, ale také všestrannou ekonomiku. Jeho hutnický **průmysl** vyrábí téměř všechny kovy a slitiny a tisíce hutnických výrobků. Velmi široká je také produkce chemického výrobního komplexu. Nejrozšířenějším odvětvím je bezesporu strojírenství, a to především dopravní. Firmy jako *Toyota*, *Nissan*, *Honda*, *Suzuki*, *Mitsubishi* nebo *Yamaha* mají filie ve všech kontinentech a jejich výrobky jezdí po celém světě. Podobně je na tom elektrotechnika a elektronika (*Hitachi*, *Sony*, *Atari* aj.) udávající světu technologické trendy v nepřehledném sortimentu výrobků. V Japonsku jsou největší loděnice světa, železniční doprava využívá supermoderní rychlovlaky. Pro všechna odvětví je typická vysoká automatizace a robotizace výroby.

Japonské **zemědělství** odráží vyspělost ekonomiky. Na poměrně malé výměře dokáže Japonsko při 70% lesnatosti vypěstovat rozsáhlý sortiment potravin. Nesnaží se o soběstačnost, protože potraviny dokáže nakoupit, ale farmáři se specializují na vývozní produkty, především ovoce (mandarinky, jablka, hrušky, broskve, jahody aj.). Hlavní plodinou je rýže, u níž Japonci dosahují moderní technikou a velkou péčí na malých pozemcích mnohonásobně větších výnosů než v jiných zemích monzunové Asie. Velká pozornost se věnuje **rybolovu**. Rybí maso je nejen důležitou složkou japonské potravy, ale mořské produkty jsou i surovinou pro řadu odvětví. Japonsko patří celkovým výlovem k předním rybářským velmocem světa.

Celé území Japonska je ekonomicky vysoce rozvinuté. I okrajový ostrov Hokkaidó, který byl kdysi periferií, je dnes prosperující oblastí. Jeho centrum Sapporo lze srovnat s jinými. Hlavní průmyslový pás se táhne po jižním pobřeží Honšú až na jih ostrova Kjúšú. Dominantní postavení mají mnohamilionové konurbace. Největší je metropolitní *Tokaidó* s více než 33 miliony obyvatel. Tvoří je zejména hlavní město **Tókjó** (Tokyo), jedno z největších velkoměst světa, a s ním téměř souvisící přístav Jokohama. Výrazně menší (8,5 mil.) je konurbace, jehož hlavním centrem je Nagoja (Nagoya), a konurbace trojice velkoměst Ósaka, Kóbe a Kjóto (Kyoto) se 17,5 miliony. Všechny na sebe téměř navazují a tvoří dohromady obrovskou hustě zalidněnou oblast (megapolis) soustřeďující asi 60 milionů obyvatel. Na rozhraní ostrovů Honšú a Kjúšú vznikla další konurbace s centrem v Kitakjúšú (Kitakyushu).

Obr. 46 – **Silná japonská ekonomika** je soustředěna převážně do tzv. průmyslového pásu s velkou koncentrací obyvatelstva i průmyslu.

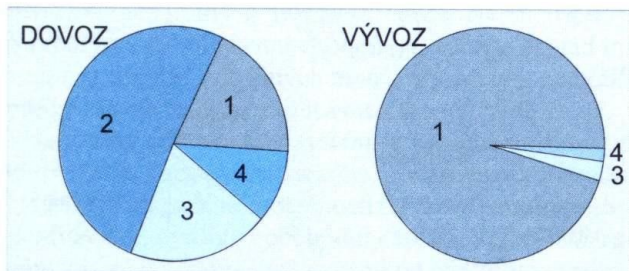
Snaha o vyváženější regionální rozvoj vede k posilování ekonomických aktivit i na severozápadním pobřeží. To je osídleno mnohem řídkěji a zdejší města zdaleka nedosahují velikosti center průmyslového pásu.

Nový impuls pro ekonomické přesuny vyvolal rozpad SSSR a snaha Ruska posílit pozice dálnévýchodních oblastí. Z iniciativy Japonska a Korey bylo založeno **Sdružení východoasijských regionálních vlád (ANEARG – Association of North East Asian Regional Governments)** sdružující pobřežní regiony Japonska, Korey a Ruska, k nimž se přiřadily i severočínské provincie, mongolské ajmaky a vnitrozemské ruské oblasti v Poamuří. Celkem mělo sdružení v roce 2008 již 65 členů, přičemž do spolupráce se zapojily i dva severokorejské regiony.

Rychlý ekonomický růst nově industrializovaných zemí vedl k rozšíření východoasijského ekonomického centra o další státy. Ty sice ještě nedosahují japonské úrovně, ale zařadily se mezi 20 nejvýznamnějších ekonomik světa.

Korejská republika (Jižní Korea) je zemí s všestranně rozvinutou ekonomikou kopírující japonský model, v němž obdobou *zaibecu* jsou tzv. *čeboly*. Tyto velké soukromé společnosti (např. *Hyundai*, *Daewoo*, *Kia Motors*) se staly světoznámé a rozšířily produkci do desítek zemí všech kontinentů. Korea vyrábí kvalitní automobily, lodě, ropné tankery, elektrospotřebiče,

ASIJSKÉ CENTRUM

Obr. 47 – **Zahraněční obchod Japonska.** 1 – průmyslové zboží, 2 – energie, 3 – ostatní suroviny, 4 – potraviny. Komentujte rozdíly ve struktuře vývozu a dovozu.

počítače, širokou škálu chemických výrobků, černé i barevné kovy. Hustě zalidněný stát s asi 50 miliony obyvatel je soběstačný v řadě zemědělských produktů, jejichž přebytek vyváží. Země, která byla ještě koncem 80. let 20. století jednou z nejvíce zadlužených na světě, dokázala rychle svoje dluhy splatit a naopak začala investovat v zahraničí. Hlavní město **Soul** (S̄oul) tvořící 24miliónovou aglomeraci s blízkým přístavem Inčchon se stalo světovým velkoměstem. Jeho protíváhou se na jihu stalo Tegu (Tägu) a přístavy Pusan a Kwangdžu (Kwangju).

Pravým opakem dynamicky se rozvíjející jižní Korey je druhý korejský stát – **Korejská lidově demokratická republika (KLDK)** – Severní Korea). Ta zvolila politiku izolace a rozhodně nepatří k východoasijskému ekonomickému centru. Komunistický režim přežil rozpad SSSR a zakonzervoval nejobodpornější formu komunismu založenou na úplné kontrole jednotlivce a jeho podřízení státu. Ekonomika je v žalostném stavu a nedokáže uživit vlastní obyvatelstvo. Lidé už řadu let přežívají díky mezinárodní humanitární pomoci. Vztahy dvou korejských států jsou po celou dobu existence velmi napjaté, vyhroutil se počátkem 50. let korejskou válkou a stále hrozí vojenským střetem. Teprve v poslední době lze sledovat první kroky ke sblížení. Situace nutí severokorejský režim k hledání nového přístupu vůči ostatnímu světu. Prvním krokem se stala dohoda o spolupráci s jižním sousedem podepsaná roku 2000.

Taiwan na ostrově Tchaj-wan patří k nejhustěji zalidněným oblastem na světě. Ostrovní metropole **Tchaj-pej** (Taibei) má téměř 7 milionů obyvatel. Neustálé ohrožení ze strany komunistické Číny udržovalo na ostrově téměř 40 let výjimečný stav, který bránil zavedení demokracie. Na konci 80. let 20. století však byla přijata demokratická ústava a ostrov se stal dalším důkazem, že i ve zcela odlišném kulturním prostředí je demokracie životaschopná. Přesto mezitím zdejší vláda Čínské republiky ztratila svoje mezinárodně politické postavení a uznávají ji jenom asi tři desítky malých států. Ekonomika je velmi vyspělá, staví na výkonném průmyslu zaměřeném silně na export. Produkce elektronických,

elektrotechnických a strojírenských výrobků je nesmírně rozmanitá. Taiwan má 3. **největší finanční rezervy na světě** a stal se velkým investorem v pevninské ČLR i v jiných zemích. Čile obchoduje s celým světem. Čínská lidová republika považuje ostrov Tchaj-wan za součást svého území a napětí mezi ním a vlastní Čínou je hrozbou míru v oblasti.

Vyčtěte z mapy co nejvíce informací o přírodních poměrech Japonska. Pokuste se odlišit z tohoto hlediska jednotlivé ostrovy.

Jaké jsou výhody a nevýhody ostrovní polohy státu? Měnily se během vývoje v posledních dvou stoletích?

Jaké vývojové trendy vedly k ekonomické prosperitě východoasijských zemí? Proč se některým říká „malí draci“ nebo „malí tygři“?

Jaké politické problémy ovlivňovaly vývoj ve východní Asii během 20. století? Které z nich přetrvávají?

Charakterizujte ekonomiku Japonska a regionální rozložení ekonomických aktivit.

Jmenujte příklady výrobků ze zemí východoasijského ekonomického centra, s nimiž se setkáváte na našem trhu.

Vyhledejte v atlase podrobnější mapu Japonského moře. Pokuste se porovnat z hlediska ekonomické činnosti pobřežní regiony Japonska a Korey s ostatním územím těchto zemí a s dálněvýchodními regiony Ruska. Která jiná moře ve světě přitahují podobné integrační aktivity jako v prostoru Japonského moře?

ČÍNA A MONGOLSKO

Politický a ekonomický vývoj

Nejlidnatější stát světa (1,3 mld. obyvatel) vstupuje do 3. tisíciletí jako druhá ekonomická velmoc. Ačkoliv vzhledem k velké lidnatosti a historickému vývoji je průměrná životní úroveň velmi nízká, její hrubý domácí produkt přepočítaný podle kupní síly předstihl i dlouholetého rivala Japonsko a Čína je v četných ukazatelích produkce mezi prvními státy na světě.

Čína počítá svoje **dějiny** na tisíce let – nejstarší písemné záznamy sahají do 2. tisíciletí před n. l. Čínské civilizační centrum ovlivnilo kulturní vývoj v široké oblasti východní Asie včetně Japonska. Hranice se často měnily, ale jádro státu zůstávalo vždy v povodí velkých řek – Chuang-che (Huang He) a Čchang-ťiang (Chang Jiang, Jang-c'-t'iang). Čínský stát nazývaný Čung-kuo (Říše středu) se v průběhu dějin několikrát rozpadl, vždy se však našly síly, které ho sjednotily. Úrodné nížiny se často stávaly terčem nájezdů kočovných národů žijících ve stepích s výrazně horšími přírodními podmínkami. **Chanové** (tak se Číňané označují, termín Číňané je chápán ve smyslu „občan Číny“ bez ohledu na příslušnost k národu) však dokázali všechny nájezdy přežít. Svou početností a kulturou značnou část dobyvatelů jazykově i nábožensky asimilovali a později převzali pod kontrolu i jejich stepní domoviny. Několikrát v historii pronikli daleko na západ (střední Asie) a na jih (Vietnam). V 19.

století se jim podařilo trvale obsadit Sinťiang (Xinjiang) s převážně muslimskou populací Ujgurů, Kazachů, Kyr-gyzů a Mongolů.

Výraznou změnou ve vývoji Číny bylo vyhlášení Čínské lidové republiky (ČLR) v roce 1949. V ČLR se stabilizovala klasická **komunistická diktatura**, která zničila životy desítek milionů lidí. V ekonomice bylo zavedeno centrální plánování, které nebylo schopno vyřešit zaostalost a chudobu. Čínský komunistický systém navíc experimentoval s pokusy o „revoluční“ urychlení ekonomického rozvoje. Do dějin vstoupily jako „velký skok“ a „velká proletářská kulturní revoluce“. Tyto pokusy přivedly zemi k ekonomickému kolapsu. Miliony vzdělaných lidí skončily na popravištích nebo ve vězeních, v lepším případě na tzv. převýchově v čínských vesnicích. Čínský komunistický systém se časem v zájmu čínských geopolitických zájmů vymanil z vlivu tehdejšího Sovětského svazu. Jeho vůdce Mao Ce-tung upravil ideologii marxismu-leninismu (po něm maoismus) tak, aby si Čína mohla činit nároky na vůdčí postavení v tzv. třetím světě – v dekolonizovaných málo rozvinutých zemích.

Slabá ekonomika Číny spočívala na manuální práci obrovského počtu obyvatel. Dominantní byla zemědělská výroba, těžba surovin a orientace na těžký průmysl – sektor služeb a odvětví lehkého průmyslu výrazně zaostávaly. Mezinárodně zůstala ČLR v izolaci, protože její vládu uznávaly jen tehdejší socialistické státy a v OSN Čínu reprezentovali do roku 1971 zástupci Tchaj-wanu. Diplomatickým úspěchem bylo prosazení členství v OSN na úkor nepoddajného ostrova, země však zůstala i nadále světu víceméně uzavřena. Jediné okno do světa představoval Hongkong (do roku 1997 britská kolonie), který výrazně ekonomicky posílil díky zprostředkování obchodních a finančních vazeb Číny s ostatním světem.

Změna ekonomického systému nastala po smrti Mao Ce-tunga v roce 1976. Nové komunistické vedení se rozhodlo reformovat centrální plánovací systém a postupně zavést některé prvky tržního modelu osvědčeného v demokratickém světě. Začali uplatňovat politiku tzv. „otevřených dveří“, která spočívala v přilákání zahraničního kapitálu formou různých opatření, zejména celních a daňových úlev. Při pobřeží byla vytvořena síť tzv. otevřených přístavů (celkem 14) a zvláštních ekonomických zón (ZEZ) v zázemí Hongkongu, Macaa, v blízkosti Taiwanu a později i v Šanghaji. Jednalo se o menší území, v nichž se měl soustřeďovat zahraniční kapitál a moderní technologie. Do těchto míst přicházeli speciálně vyškolení Číňané s cílem osvojit si moderní kapitalistické metody a technologie a šířit je dále ve vnitrozemí. Úspěch ZEZ, které rychle vyrostly v bohatá velkoměsta, vedl k vytvoření velkoplošné ZEZ na celém ostrově Chajnan (Hainan). Ten by měl dosáhnout podobného ekonomického „zázraku“ jako Taiwan.

Úspěch ekonomické reformy, při níž země dosahovala až 10% ročního přírůstku HDP, se odrazil i v po-

kusech obyvatel o dosažení politických reforem. Ty však komunistické vedení nepřipustilo. Brutálním zásahem armády a policie v roce 1989 proti demonstrujícím studentům v Pekingu čínští komunisté zabránili reformám, ale zbrzdili tím i ekonomické reformy a příliv zahraničního kapitálu. Demokratické země požadovaly demokratizaci společnosti a dodržování lidských práv jako podmínku pro obchodní styky. Časem však ČLR dokázala diplomaticky smazat negativní vliv událostí z roku 1989. Snaha využít možností obrovského čínského trhu nakonec přivedla nejprve evropské země a později i USA ke změně postoje. Koncem roku 1999 podepsaly USA a ČLR dohodu o obchodních vztazích, která otevřela Číně dveře do Světové obchodní organizace (WTO).

Ekonomické úspěchy v poslední čtvrtině 20. století vedly k mírnému zlepšení životní úrovně obyvatelstva. Vládní **populační politika** navíc výrazně snížila přirozený přírůstek, protože povoluje rodině mít pouze jedno dítě. V komunistickém totalitním systému se za překročení povoleného počtu dětí uplatňují přísné postihy (především finanční). Tato populační politika plní ještě jeden cíl – nevztahuje se (až na výjimky) na území menšinových národů. Pokud se většinoví Chanové přistěhují na tato území, mohou i oni zde mít více dětí. Tím stát řeší problém nízké hustoty zalidnění v západních oblastech a současně dosáhl toho, že až na vysokohorský Tibet převážili ve všech regionech Chanové nad původními obyvateli. Poslední masové migrace Chanů směřovaly do Ujgurské autonomní oblasti Sinťiang. Tam v roce 1949 tvořili necelá 3 % populace, ale na přelomu tisíciletí už přes 60 %.

Populační politika rodiny s jedním dítětem má negativní společenské dopady. Tradiční rodina má zájem na udržení rodu a preferuje syna před dcerou. Proto se rodiny snaží narozených děvčátek zbavit. Dochází i k jejich usmrcení po porodu, což je sice trestné, ale obtížně zjištělné. V lepším případě jsou děvčátka odložena a končí v ústavech nebo se nabízejí k adopci, především do USA. Ve městech lze moderními metodami zjistit v počátku těhotenství pohlaví dítěte, což vedlo k masovému nárůstu umělých potratů. Nepřirozené zásahy do populačního vývoje způsobily, že v čínské populaci výrazně převažují muži. Současná dospívající mužská populace má problémy najít partnerku. Zvyšuje se tím zločinnost a násilné činy vůči ženám. Psychologické dopady lze zatím obtížně vyhodnotit, ale sociologické už jsou zřejmé – snižuje se podíl obyvatel v produktivním věku a roste podíl postproduktivní populace. V zemi, kde státní důchody dostává jen 20 % obyvatel, hrozí do budoucnosti vážné sociální problémy. Vedení státu argumentuje tím, že pokud by přísná populační politika nebyla zavedena, měla by Čína v roce 2000 o 300 milionů lidí více a životní úroveň by se i přes ekonomické úspěchy zvýšila jen nepatrně.

Národnostní politika ČLR se oficiálně vyznačuje vstřícností vůči menšinovým národům, v praxi však dlouhodobě směřuje k počínštění. Oficiálně existuje v zemi pět autonomních oblastí (pro Tibetany, Ujgury, Čuangy,

ASIJSKÉ CENTRUM

Mongoly a Chueje), 30 autonomních krajů (v nich žijí např. Korejci, Iové, Miaové, Kazaši, Kyrgyzi ad.) a asi 120 autonomních okresů. Systém územní autonomie je kopií sovětského systému, který zanikl s rozpadem SSSR. Autonomie a decentralizace je pouze fiktivní – rozhodující politické funkce zastávají Chanové a prověřeni komunističtí předáci z řad menšin, kteří realizují politiku komunistického centra.

Ekonomika a regiony

Čína vstupuje do 3. tisíciletí jako země s autoritativním politickým systémem, v ekonomické sféře však opustila centrálně plánovací systém ve prospěch tržního modelu. Pod kontrolou státu zůstávají pouze nejnósnější obory (výroba alkoholu a tabáku) a produkce novinového papíru. Politika „otevřených dveří“ přinesla preferenci odvětví **lehkého průmyslu** zaměřených na export i pro posílení vnitřního trhu (elektronika, lehké strojírenství, textilní a potravinářský průmysl). To se projevilo ve výrazných změnách struktury exportu, který téměř z 90 % představují průmyslové výrobky (zhruba třetinu tvoří stroje, elektrotechnické a elektronické výrobky a pětinu textilie a oděvy). To napovídá, že Čína je na cestě stát se nově industrializovanou zemí a následovat úspěchy tzv. asijských tygrů. Některé pobřežní oblasti už jejich úrovně dosáhly a lze je považovat za součást východoasijského centra.

Modernizuje se a specializuje i **těžký průmysl**, který má k dispozici širokou surovinovou základnu. Čína těží všechny potřebné **suroviny**, včetně vzácných prvků a zemin, potřebných pro moderní elektronický, elektrotechnický či metalurgický průmysl. Obrovské jsou zásoby energetických surovin. Zatímco černé uhlí se vyváží, potřeby rychle rostoucí ekonomiky nutí Čínu dovážet ropu. Diplomatickým úspěchem Číny je dohoda o vybudování transkazachstánského ropovodu, jímž bude do Číny proudit ropa z kaspického regionu. Čína pokročila i ve využívání alternativních zdrojů. Především na venkově se pro výrobu elektrické energie využívá kvašení biomasy. Geologický průzkum prokázal, že prakticky každá provincie Číny skrývá nějaké nerostné zdroje, i když současná technologie není ještě schopna vše efektivně těžit. Například v Tibetu jsou největší světová naleziště měďnatých rud a obrovské geotermální zdroje a v hornatém Jün-nanu (Yunnan) na jihozápadě bohatá naleziště rud barevných kovů.

Mnohem horší je situace s **půdou a lesy**. Zatímco podíl Číny na světové populaci činí 21 %, ze světové výměry zemědělské půdy má pouze 7 % a ze světové rozlohy lesů necelá 3 %. Přitom v těžbě dřeva se Čína dostala na 2. místo na světě a lesnatost Číny se snížila pod desetinu rozlohy země. V budoucnosti bude Čína nucena řešit zvýšenou spotřebu dřeva dovozem. Očekává se tlak na ruské zásoby dřeva na Sibiři a Dálném východě.

Zemědělství provozují Číňané už tisíce let a další rozšiřování zemědělské a orné půdy nepřichází v úvahu. Zemědělské oblasti na východě Číny jsou přelidněné – velké regiony zde mají průměrně více než 500 obyv./

km², menší lokality však i několik tisíc lidí na km². Obrovské rezervy má Čína v modernizaci zemědělství, které má dosud vysoký podíl manuální práce a špatné technologické zajištění. Průměrné výnosy lze zvyšovat a přitom snižovat počet pracovních sil – to ovšem přinese sociální problémy přelidněného venkova. S ohledem na velikost a lidnatost nepřekvapí, že Čína zaujímá světové prvenství v pěstování různých plodin i v chovu zvířat a v živočišných produktech. V přepočtu na obyvatele je však situace dlouhodobě kritická a musí se řešit dovozem (15 – 20 % hodnoty importu). Ten je ovšem z valné části kryt vývozem vepřového masa, olejů, konzervovaného ovoce a zeleniny, koření, čaje a dalších specializovaných potravinářských produktů.

Nedostatek potravin nutil Číňany odedávna hledat alternativní zdroje a konzumovat nejrůznější rostliny a živočichy, což přispělo ke světové proslulosti a výjimečnosti čínské kuchyně. Široce oblíbené jsou i mořské produkty, kvůli nimž Čína vyvíjí politický tlak na získání rozsáhlé neobydlené ostrovní oblasti v Jihočínském moři (tu však nárokují i ostatní státy regionu). Zvyšuje se i tlak na ruské Poamuří, do něhož proudí tisíce čínských zemědělců za rekultivací oblastí, které opustili ruští zemědělci po rozpadu státního zemědělství na Dálném východě.

Značné rezervy má ještě **sektor služeb**, po dlouhé období zanedbávaný. Otevření země turistům však přineslo rozvoj infrastruktury cestovního ruchu i zlepšení finančních služeb. Cestovní ruch přináší zemi velké zisky. Čína je pro zahraniční návštěvníky poměrně drahou zemí s přítažlivými kulturněhistorickými i přírodními atraktivitami. Finanční bilance cestovního ruchu je vysoce aktivní, protože Číňané vyjíždějí do zahraničí málo. Největší krok kupředu znamenala politika **státní podpory inovačního podnikání**. Vznikají vědecko-technologické parky, jaké lze najít v nejvyspělejších státech. Jsou vybaveny špičkovou technologií a takovým prostředím pro pracovníky, jaké si běžný Číňan ani nedovede představit. To láká i Číňany, kteří dříve emigrovali do zahraničí a uchytili se ve vědecko-výzkumné sféře. Nyní se vracejí a s nimi přicházejí i vědci a manažeři z vyspělých zemí.

Celkový rozvoj a modernizace ekonomiky přinesl i výrazné **regionální proměny** Číny. V převážně zemědělském státě se první průmyslové zóny vytvářely v přístavech (Šanghaj, Kanton) a při zdrojích surovin na severovýchodě Číny (historické Mandžusko). Zásoby uhlí, ropy, solí a rud vyvolaly zájem Japonska, které tuto oblast získalo v letech 1931 – 1945 pod svoji kontrolu. Japonci zde vybudovali rozsáhlý pás těžkého průmyslu v Liaoningské nížině od Charbinu (Harbin) přes Šenjang (Shenyang) až po přístav Ta-lien (Dalian) dříve zvaný Lü-ta (Lüda).

Na tuto základnu navázala severojižní rozvojová osa. Vychází z hlavního města, téměř 13milionového **Pekin-**

Obr. 48 – **Strategické rozvojové osy Čínské lidové republiky.** Politika otevřených dveří nastartovala rychlý rozvoj pobřežních oblastí. Strategické rozvojové osy však směřují i do ekonomicky oslabených regionů postsovětského prostoru.

gu (Beijing) a 8milionového Tiencinu (Tianjin) na severu a míří do Kantonu (Guangzhou, 14,7 mil. obyv.) na jihu. Západovýchodní rozvojovou osu tvořila řeka Čchang-ťiang spojující Šanghaj (Shanghai, 17,5 mil.) s Čunkinem (Chongqing, přes 7 mil.) v Sečuánské pánvi. Obě osy se křižovaly v 9milionovém Wu-chanu (Wuhan), který vznikl po roce 1950 administrativním spojením rychle rostoucí konurbace tří měst. Obě osy procházely hustě osídlenými zemědělskými oblastmi. Vedlejší rozvojové osy probíhající rovnoběžně s hlavními měly vytvořit rozsáhlejší infrastrukturní síť a posílit vazby mezi

centry a lidnatým zemědělským zázemím. Tohoto cíle dosud nebylo plně dosaženo.

Do této strategie regionálního rozvoje zasáhla politika otevřených dveří, která hlavní roli přisoudila rozvoji pobřežních oblastí prostřednictvím center ve zvláštních ekonomických zónách a otevřených přístavech. Přes 90 % zahraničních investic bylo dlouhodobě soustředěno do pobřežních provincií, což vedlo ke zvýšení rozdílů mezi pobřežím a vnitrozemím.

Změny v SSSR a snaha pevněji připoutat západní periferní oblasti vedly k vytvoření nové perspektivní roz-

ASIJSKÉ CENTRUM

vojové osy ve směru jihovýchod-jihozápad. Pobřežní základnou se stala oblast naproti Tchaj-wanu s pokračováním do Wu-chanu, přes starověkou čínskou metropoli Si-an (Xi'an), Lan-čou (Lanzhou – považováno za geografický střed země) do metropole Sin-ťiang Urumči (Ürümqi). Tlak na rozvoj pohraniční spolupráce s tehdy ještě sovětským Kazachstánem a dalšími středoasijskými republikami byl základem pro zvýšení čínského vlivu v nitru Eurasie.

Významným posílením pro celou Čínu a především pro její jižní oblasti se stalo připojení dříve britského **Hongkongu** (čínsky *Siang-kang, Xianggang*) v roce 1997 a portugalského **Macao** (*Aomen*) v roce 1999. Především osmimilionový Hongkong představuje vysoce industrializované území s moderními technologiemi, významné finanční centrum světového významu a přístav, jímž procházela většina čínského zahraničního obchodu.

V době připojení se objem HDP Hongkongu a Číny dal vyjádřit poměrem 1:6, zatímco počet obyvatel poměrem 1:250! Ekonomický význam vedl při jednání mezi Velkou Británií a Čínou k tomu, že Hongkong (stejně i Macao) získal širokou autonomii a slib zachování zvláštního ekonomického systému na plných 50 let.

Čína má všechny předpoklady, aby se stala ve 21. století ekonomickou mocností. Brzdou rozvoje je nedemokratický politický systém, který je hlavní překážkou opětovného připojení Tchaj-wanu s jeho vyspělou a moderní ekonomikou. Případná demokratizace komunistické Číny však jistě přinese i odstředivé tendence v západních oblastech. Zatímco ujgurský Sin-ťiang s muslimskou populací se Číňanům podařilo připoutat silnými ekonomickými vazbami a dosídlením ji svázat i kulturně s historickým jádrem státu Číny, **Tibet** zůstává slabým článkem čínského státu. V mnoha státech je považován za násilně okupovanou zemi (v roce 1951 anektován Čínou).

Tibet je svými geografickými podmínkami, kulturně i historicky odlišný od ostatních oblastí Číny. Číňané okleřtili jeho historické území zhruba na polovinu, toto zmenšené území si však udrželo svůj tibetský charakter (přes 90 % obyvatel tvoří Tibeťané). V oddělené severovýchodní části historického Tibetu (provincie Čchingchaj/Qinghai) sice žije více Tibeťanů než v autonomní oblasti, ale dosídlením Chany se stali v tomto území menšinou. Podobná situace nastala již dříve ve Vnitřním Mongolsku, kde Mongolové tvoří jen 15 % populace.

Nezávislé **Mongolsko** bylo několik staletí součástí Číny. S pádem čínské monarchie se zdejší Mongolům podařilo získat nezávislost, ale záhy se dostali pod vliv SSSR. Geografická poloha Mongolska je krajně nevýhodná, nepříznivé jsou i přírodní podmínky. Kontinentální podnebí je znásobeno nadmořskou výškou,

takže zemědělství je omezeno na pastevectví. Průmysl je slabě rozvinutý a závislý na místních zdrojích (potravinářský, textilní, kožedělný, dřevozpracující). Velké naděje země vkládá do těžby surovin (uhlí, rudy železa, mědi, cínu, wolframu, olova, zinku, niklu, manganu aj.). Ta je zatím nízká a závislá na přílivu zahraničního kapitálu. Největším centrem je hlavní město **Ulánbátár** (Ulaanbaatar).

Porovnejte přírodní podmínky východních a západních částí Číny. Kde se v Číně rozkládají nížiny, náhorní plošiny a velehorská pásma? Jmenujte a ukažte na mapě největší čínské řeky.

Jaký vliv má monzun na čínské zemědělství? Které oblasti zasahuje? Jaká je souvislost mezi nejhustěji zalidněnými oblastmi Číny a působením monzunu?

Charakterizujte národnostní a náboženskou strukturu obyvatelstva Číny. Zjistěte, co to je taoismus a konfucianismus, jak se liší a které oblasti ovlivnily. Informace hledejte v literatuře nebo na internetu.

Čím se vyznačuje populační politika Číny? Jaké má dopady na společnost? Vyměňte si názory na správnost této politiky.

S pomocí literatury zjistěte některé podrobnosti o historii Tibetu a seznamte s nimi své spolužáky.

Charakterizujte příčiny ekonomického rozkvětu Číny a její strategii regionálního rozvoje.

JIHOVÝCHODNÍ ASIE

Politický a ekonomický vývoj

Jihovýchodní Asie je **nejrozmanitější asijský makroregion** z hlediska fyzickogeografického i z hlediska struktury obyvatelstva. Zahrnuje geomorfologicky členitou pevninskou část poloostrova Zadní Indie a nejrozsáhlejší ostrovní oblast světa zvanou někdy Indomalajsie. Obtížně prostupné zalesněné horské systémy se střídají s úrodnými nížinami protkanými velkými říčními systémy (Iravadi, Salwin, Menam, Mekong, Song Hong). V nich se střetávaly kulturní vlivy z blízké Indie i z Číny – hinduistické, buddhistické i taoistické. Později pronikl do oblasti islám a s evropskými kolonizátory se rozšířilo i křesťanství. Rovněž po jazykové stránce je jihovýchod nejrozmanitější z celé Asie. Vedle národů austroasijských (Vietové, Khmerové, Monové) a austronéských (Malajci, Javánci a desítky dalších národů Indonésie a Filipín) sem před několika staletími pronikly ze severu i národy thajsko-kadajské (Thajci, Laové, Šanové) a sinotibetské (Barmánci, Karenové, Kačjinové, Čjinové, ale i Chanové, kterých v celém regionu žije více než 30 milionů). Jazykovědci vyčleňují v oblasti více než tisíc etnických skupin, z nichž se však jen některé zformovaly do podoby moderních národů a ještě méně jich dokázalo založit a udržet vlastní státní útvary. Všechny zdejší státy lze označit jako multietnické a multikulturní.

V regionu vedle sebe leží státy ekonomicky velmi zůstaly (Vietnam, Laos, Kambodža, Myanmar, Východní Timor), slabě rozvinuté (Indonésie, Filipíny), středně rozvinuté (Thajsko, Malajsie), ale i bohatá Brunej a jeden z nejvyspělejších států světa – Singapur. Patří sem státy rozlohou nepatrné i rozlehlé, málo zalidněné, ale i čtvrtý nejlidnatější stát světa Indonésie. Převažují státy unitární, ale najdeme tu i federaci (Malajsie), republiky i monarchie (Thajsko, Malajsie, Brunej) a také státy s rozmanitými politickými systémy – od různých autokratických systémů včetně komunistických, až po částečné nebo plnoprávné demokracie. Přitom ve 2. polovině 20. století došlo prakticky ve všech zemích k nějakým zásadním politickým změnám.

V porovnání s ostatními makroregiony světa je pestrá i **koloniální minulost**. Pouze tady se dlouhodobě a úspěšně angažovalo všech pět evropských koloniálních mocností – Portugalsko, Španělsko, Británie, Francie i Nizozemsko. Španěly koncem 19. století vystřídali na Filipínách Američané a celý makroregion získali za 2. světové války krátce pod kontrolu i Japonci.

V souvislosti s výjimečnou rozmanitostí je překvapivé zjištění, že region je politicky stabilizovaný, přes určité hraniční spory státy mezi sebou neválčí, ale ekonomicky spolupracují. Nebylo tomu tak vždy. Celé první tisíciletí naší éry ovládaly pevninskou část hinduistické státy Monů, Khmerů a Čamů a na ostrovech spolu soupeřily hinduistické státy s centry na Sumatře a na Jávě. Postupně se začal prosazovat buddhismus, který hinduismus téměř úplně vytlačil (větší komunita přetrvávala jen na Bali). Zásadní změnu znamenal příchod Barmánců a Thajců, kteří zničili monské státy a omezili území i politický vliv Kambodže. Podobně Vietové zlikvidovali čamský stát Čampu a obsadili rozsáhlé kambodžské oblasti kolem delty Mekongu. Do bojů o mocenský vliv v Zadní Indii zasáhly v 19. století evropské mocnosti – Británie a Francie. Ty vlastně zabránily postupné likvidaci zbytků Kambodže a Laosu, přičemž Britové zabrali Barmu (dnes Myanmar) a Francouzi Vietnam, Laos a Kambodžu (Francouzská Indočína). Thajsko (dříve nazývané Siam) vytěžilo ze soupeření obou velmocí uhájení politické samostatnosti.

Na Malajském poloostrově a v Indonésii došlo k zásadnímu zvratu v 15. – 16. století, kdy sem muslimští obchodníci přinesli islám. Jeho průniku na Filipíny zabránila španělská kolonizace, která přinesla na souostroví křesťanství. Ze soupeření Nizozemců a Portugalců na „ostrovech koření“ vyšli vítězně Nizozemci, Portugalcům zůstal jen dnešní Východní Timor. Britové se prosadili na strategicky významném Malajském poloostrově s možností kontrolovat plavbu Malajským průlivem.

Evropská kolonizace přinesla zásadní změnu v ekonomice. V koloniích bylo prosazeno plantážní zemědělství tropických plodin (kaučukovník, kávovník, kakaovník, čajovník, kokosovník, banánovník, ananas, různá koření apod.) určených pro evropský trh. Snížení produkce základních potravin přineslo vážné problémy při zajišťování výživy, které přetrvávaly i po dekolonizaci.

Teprve zavedení tzv. zelené revoluce přineslo výrazné zlepšení.

Krátkou epizodu japonské nadvlády nad celým makroregionem v letech 1941 – 1945 vystřídalo chaotické období **dekolonizace**, které přineslo četné vojenské konflikty. Válečné strádání se stalo živnou půdou pro šíření komunistické ideologie. Ta se prosadila nejdříve na severu Vietnamu. Dalšímu pronikání na jih Vietnamu, do Laosu a Kambodže se pokusily zabránit USA. Nepochopení značné části světové i americké veřejnosti zastavilo pomoc protikomunistickým silám, což vedlo v roce 1975 k nastolení komunistických diktatur sovětského typu ve Vietnamu a Laosu a čínského typu v Kambodži. V Myanmaru (Barmě) byla vojenským převratem už v roce 1961 zavedena diktatura ideologicky blízká komunismu (tzv. barmský socialismus). Naopak v Indonésii se podařilo pročínský komunistický pokus o státní převrat zlikvidovat. Výsledkem ovšem bylo nastolení jiného autoritativního režimu, který byl odstraněn až po více než 30 letech v roce 1998.

Politický vývoj výrazně ovlivňoval i ekonomický rozvoj. Obavy z šíření komunismu vedly v roce 1967 k založení integračního seskupení pod názvem **Sdružení národů jihovýchodní Asie (ASEAN – Association of Southeast Asian Nations)**. Jeho členy se staly Thajsko, Malajsie, Singapur, Indonésie a Filipíny, od roku 1984 i Brunej. Úspěchy států ASEAN a jejich snaha pomoci i nejhudším státům v regionu vedly k postupnému rozšíření o Myanmar, Vietnam, Laos a Kambodžu. Jedním z cílů sdružení bylo vytvoření zóny volného obchodu s průmyslovými výrobky do roku 2003 a se zemědělskými produkty do roku 2010.

Státy jihovýchodní Asie

Ekonomickým srdcem oblasti je bezesporu **Singapur**. Městský stát využil své polohy na rozhraní Indického a Tichého oceánu při frekventované námořní trase nejdříve pro posílení obchodu (reexport), z něhož čerpal i finanční sektor. Čilá obchodní aktivita lákala zahraniční investory. Přispělo k tomu i politické klima – režim s autokratickými rysy přispěl k udržení pořádku a minimální kriminality. Malý stát se zaměřil na perspektivní moderní odvětví s nejvyšší exportní schopností – petrochemii, přesné strojírenství a elektroniku. Původně masová, ale kvalitní výroba spotřební elektrotechniky se postupně změnila na technologicky vysoce náročné výrobky produkované za pomoci rostoucí automatizace a robotizace. Singapur se stal také světovou dopravní křižovatkou a finančním centrem. Dlouhodobá prosperita vynesla Singapur mezi nejvyspělejší státy, na počátku 21. století zřejmě s nejvyšším HDP na obyvatele na světě. Singapurská populace je z 80 % čínského původu.

Malajsie těží z blízkosti Singapuru. Je po něm nejlépe rozvinutou zemí oblasti, ekonomicky srovnatelnou s Českem. O rychlém průmyslovém rozvoji svědčí změ-

ny struktury exportu. Ještě na počátku 90. let tvořily přes polovinu suroviny (dřevo, ropa, plyn). Na začátku tisíciletí však už dvě třetiny připadají na průmyslové výrobky (elektrotechnické, optické, strojírenské, chemické), jen šestina na zmíněné suroviny a pouhých 5 % na zemědělské komodity (kokosové ořechy, palmový olej, kaučuk, kakao, pepř aj.). Hlavní industrializovaný pás se táhne v pruhu podél pobřeží Malackého průlivu, kde se ve vnitrozemí nachází hlavní město **Kuala Lumpur**. Malajsie musí dlouhodobě řešit problémy spojené s nerovnoměrným zalidněním, rozdílnou vybaveností surovinami a ekonomickou rozvinutostí pevninské a ostrovní části státu ležící na Kalimantanu (Borneu). Problémy způsobuje i národnostní složení obyvatelstva – vedle většinových muslimských Malajců (64 %), zde žije i hodně Číňanů (28 %), kteří ovládají převážnou část malajského obchodu. Ekonomická prosperita Malajsie však bariéry mezi Malajci a Číňany omezila na minimum.

Na Kalimantanu leží obklopen územím Malajsie malý „ropný“ sultanát **Brunej**, který patří k nejbohatším státům světa.

Thajsko je třetím nejvyspělejším státem oblasti s více než 65 miliony obyvatel. Hlavní ekonomické jádro se zformovalo při ústí Menamu a přilehlém pobřeží Thajského zálivu. I v Thajsku se podíl surovin (dřevo, cínová ruda) na exportu snížil z 20 % na pouhých 5 % a podíl zemědělských produktů (ananasy, rýže aj.) z 20 % na 15 %. Thajský ekonomický rozvoj nastartoval především cestovní ruch v 60. letech 20. století spjatý s poskytováním služeb americkým vojákům. Po jejich odchodu z jihovýchodní Asie se služby přizpůsobily potřebám turistů z celého světa a přinášejí zemi vysoké příjmy. Se zahraničními investicemi se začal prudce zvyšovat podíl průmyslového sektoru, přičemž zaměření je podobné jako v Malajsi. Problémem zůstala krajně nevyvážená regionální struktura s nadměrnou dominancí téměř 9milionové aglomerace hlavního města **Bangkok** (Krung Thep). Počtem obyvatel převyšuje druhé největší město Chiangmai na severu více než 40krát, což nemá ve světě obdobu. Cílem regionálního rozvoje je proto posilování oblastních center ve vnitrozemí, které by mělo omezit nadměrnou migraci venkovanů do metropole. Nevyváženost sídelní struktury se projevuje ve vysokém podílu obyvatel pracujících v zemědělství (asi 60 %), což neodpovídá dosažené úrovni HDP na obyvatele.

Komunistický **Vietnam** je třetí nejlidnatější (85 mil. obyvn.), ale slabě rozvinutou zemí jihovýchodní Asie. I po rozpadu SSSR se snaží o uchování politického systému, ale v ekonomice hledá podobnou cestu jako Čína. Vietnam má perspektivní zásoby surovin (rudy, apatity, sklářské pisky, uhlí a jiné) a poměrně rozsáhlou průmyslovou základnu. Ta byla vybudována především s pomocí dřívějších komunistických států, což se odráží v její technologické zastaralosti. Zahraniční investice směřují

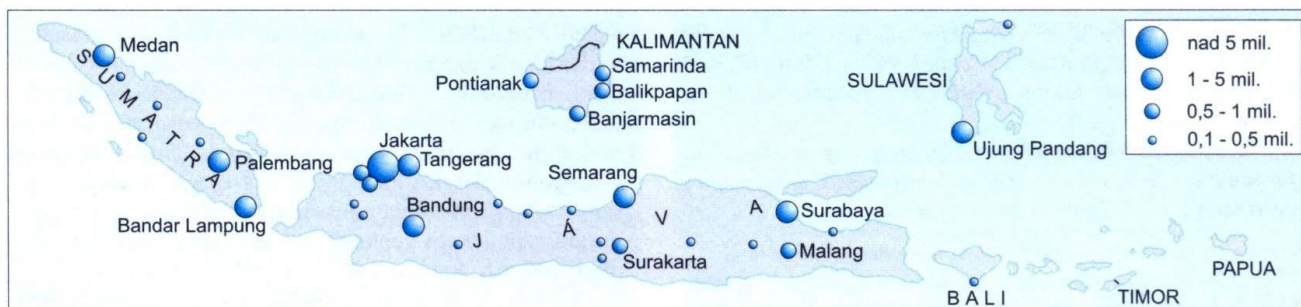
především do posílení strojírenského a elektrotechnického průmyslu. Jejich výrobky jsou, stejně jako textilní produkce významnou složkou zahraničního obchodu. Odborníci předvídají Vietnamu dobré vyhlídky do budoucnosti. Země má dvě hlavní regionální centra – na severu hlavní město **Hanoj** (Hà Nội) a na jihu Ho Či Minovo Město (Than-phô Ho Chi Min) známější jako Saigon (téměř 6 mil. obyvn.).

V mnohem horší situaci jsou menší země **Laos** a **Kambodža**, které prošly dlouhým obdobím občanské války a jejich ekonomiky nemají příliš zdrojů pro rychlý rozvoj. Politická diktatura a dlouhodobá izolace způsobila, že k nejhudším zemím se řadí i na suroviny bohatý **Myanmar** (dříve Barma). Všechny tři země vyvázejí především zemědělské produkty, dřevo, popřípadě nerostné suroviny.

Oba **ostrovní státy** – Indonésie a Filipíny – patří mezi chudší země. Ve světovém měřítku se jedná o unikátní státy s územně roztržštěnou ostrovní strukturou, která ztěžuje vytváření meziregionálních vazeb. Důležitou úlohu si uchovává kabotážní námořní doprava, na niž navazuje nepřilíh hustá a kvalitní silniční síť na pevnině. Podíl na horší ekonomické situaci má vedle vysoké lidnatosti i skutečnost, že obě země prošly obdobím autokratických systémů, které se vyznačovaly obohacováním na úkor státu. Významnou roli si v obou státech udržuje zemědělství, těžba dřeva a nerostných surovin. Na ně je bohatší Indonésie (ropa, plyn, cín, wolfram, nikl, měď, mangan, železo, zlato, stříbro, bauxit), která je vyváží (dosud asi čtvrtina hodnoty exportu).

Indonésie je lidnatou zemí (250 mil. obyvn.) s velmi nerovnoměrným rozložením obyvatel. Hlavním problémem je **předlidnění Jávy** s průměrnou hustotou zalidnění blížící se 1000 obyvn./km². Na ostatních velkých ostrovech tato hodnota dosahuje pouze několika desítek. Vládní dotace zlákaly statisíce Javánců k přesídlení, ocitli se však v cizím a často nepřátelském prostředí. Indonésie je totiž **multietnickým státem**, v němž žije asi 200 různých národů a kmenů, pro které se jednotícím prvkem měl stát společný jazyk – indonéština (upravená malajština). Tuto roli do značné míry splnil. Drtivá většina obyvatel indonéštinu ovládá, což je především zásluha povinné školní docházky a vysoké gramotnosti (přes 90 %). Nicméně většina Indonésanů lpí i na své národní identitě.

V některých částech státu se projevují **separatistické snahy**. O oddělení od Indonésie usilují křesťanské menšiny na Molukách a rasově, jazykově i kulturně značně odlišní Papuánci v západní části Nové Guiney. Úspěšný byl odpor katolických obyvatel bývalého Portugalského Timoru, kteří s mezinárodní podporou dosáhli samostatnosti pro svůj malý stát **Východní Timor**. Aktivní v boji za samostatný stát jsou Ačežané na západním cípu Sumatry, kteří nejdéle ze všech kdysi odolávali nizozemské kolonizaci. Zatím prosadili pro svou provincii autonomní postavení.

Obr. 49 – **Populační mapa Indonésie** zobrazená ekvidemickou metodou, která zachovává přibližné tvary a umístění ostrovů, ale jejich velikost odpovídá zalidnění. Z této mapy vyniká zejména populační velikost Jávy a ze soustředění měst jsou zřejmé výrazné rozdíly i mezi severem a jihem ostrova. Porovnejte poměr velikostí indonéských ostrovů na tomto obrázku s klasickou mapou v atlase.

Indonésie se svými přírodními zdroji a lidským potenciálem má snahu stát se regionální mocností a zvýšit úroveň své **ekonomiky**. K tomu jí napomáhá velké ropné bohatství a poměrně rozvinutá hutní základna, v níž vyniká produkce ferroniklu a hliníku. Dynamicky se rozvíjejí strojírenské a elektrotechnické obory. Zákaz vývozu kůží a surového dřeva podpořil domácí zpracování těchto surovin. Indonésie se potýká s nedostatkem orné půdy, což zemi nutí intenzifikovat zemědělskou výrobu a dosáhnout v základních potravinách soběstačnosti. Výrazně se snížily plochy exportních plodin a posílila se specializace (koření, čaj, káva, palmový olej, kopra, kokosové ořechy). Perspektivním odvětvím se stal cestovní ruch, protože Indonésie má obrovský potenciál přírodních i kulturněhistorických atraktivit. Rostoucí počet turistů vyvolává nutnost speciální ochrany unikátní fauny a flóry.

Ekonomickým jádrem Indonésie je **Jáva**, která soustřeďuje asi 2/3 indonéské populace. V podmínkách přelidněného venkova dokáže vyprodukovat nejen zhruba stejný podíl rýže, kukuřice, batátů a manioku, ale i 80-90 % indonéské produkce arašídů, sóji nebo cukru. Na Jávě už nelze zemědělskou produkci příliš zvyšovat, ale je nutno zemědělské aktivity přenést i na další ostrovy. Přelidněností trpí především sever Jávy, kde leží hlavní město **Jakarta** (s aglomerací 15,1 mil.) a významné přístavy Semarang a Surabaya. Ve vnitrozemí vyniká Bandung.

Sumatra je hlavním produkčním regionem ropy a zemního plynu. Na rozvoji petrochemie vydělal především Palembang na východě ostrova, zatímco střediskem zpracování dřeva se stal Medan na západě. Sumatra má i další nerostné bohatství (černé uhlí, cínovo-wolframové rudy) a rozsáhlé plochy půd, které po melioracích mohou sloužit zemědělské výrobě. K růstu ekonomické aktivity přispívá blízkost Malajsie a Singapuru. **Kalimantan** (Borneo) má rovněž velké nerostné bohatství, v němž dominuje ropa. Ostrov je silně zalesněn a pobřežní oblasti bažinaté, což ztěžuje zemědělskou činnost. Místní obyvatelstvo (mezi nimi známí

Dajakové) je kulturně odlišné (velký podíl animistů) a neochotně přijímá migranty z Jávy. To se týká i dalších ostrovů. Na souostroví **Moluky** místy převažují křesťané, kteří by chtěli získat širokou autonomii. Neorganickou součástí Indonésie je západní část Nové Guiney, Indonésany nazývaná **Irian**. Je domovem desítek papuánských kmenů, které se přílivu Javanců dlouhodobě marně brání. S ohledem na zásoby ropy, rud a dřeva se Indonésie snaží tuto odlehlou část ekonomicky co nejsilněji připoutat. V roce 2000 se Papuáncům podařilo prosadit nové jméno své provincie – místo Vítězný Irian se nyní jmenuje Papua.

Filipíny (90 mil. obyv.) jsou Indonésii v mnohém podobné. I zde desítky národů spojuje uměle vytvořený jazyk filipínština (na bázi tagalštiny s doplněním slovní zásoby z jiných filipínských jazyků). Na rozdíl od Indonésanů jsou Filipínci křesťané (katolíci), pouze na jihu ostrova Mindanao a souostroví Sulu místy převažují muslimové usilující o nezávislost nebo širokou autonomii. V ekonomice již převažují služby a průmysl. Tradiční zemědělské výrobky (kokosový olej a ořechy, kopra, banány, ananasy, mango) představují jen pětinu exportu a nerostné suroviny dvacetinu. Filipíny mají dobré předpoklady (blízkost Tchaj-wanu, Číny, Japonska, vazby na USA i Evropu) brzy se přiblížit ekonomické úrovni Malajsie a Thajska. Metropole **Manila** (15,6 mil.) patří k největším sídlům Asie.

V kterém podnebném pásu leží oblast jihovýchodní Asie? Jaké vegetační poměry tomu odpovídají?

Zjistěte, co znamenají následující zeměpisná jména: Sarawak, Mindanao, Phnom Penh, Yangon, Sulawesi, Velké Sundy. Každý z názvů najděte na mapě a stručně charakterizujte.

V čem spočívá heterogenita jihovýchodní Asie? Pokuste se vysvětlit příčiny, které umožnily v tomto různorodém makroregionu zajistit podmínky pro ekonomickou spolupráci.

Které ze států jihovýchodní Asie se řadí mezi tzv. asijské tygry a které se jim blíží? Pokuste se vysvětlit, proč některé státy dosáhly větších ekonomických úspěchů než jiné.

Charakterizujte Indonésii z hlediska její polohy, přírodních, populačních a ekonomických zvláštností. Pokuste se vystihnout hlavní specifika ovlivňující její regionální rozvoj.

Na stránkách <http://www.aseansec.org> najdete informace o všech státech regionu. Vyhledejte si informace o těch z nich, které si sami vyberete.

JIŽNÍ ASIE

Jihoasijský region zabírá rozsáhlý poloostrov vybíhající z eurasijské pevniny. Označuje se také jako **indický subkontinent** nebo Přední Indie a zčásti zasahuje i do Pákistánu. Rozlohou se vyrovná polovině Evropy a počtem obyvatel ji předstihuje. Je to druhý nejlidnatější makroregion světa téměř rovnocenný východní Asii. Jeho poměrně málo členité území odděluje hradba vysokých pohoří od střední a východní Asie.

Původní negroaustraloidní obyvatelstvo hovořící drávidskými jazyky bylo ve 2. tisíciletí př. n. l. zatlačeno na jih europoidními přistěhovalci, jejichž jazyky patří spolu s evropskými do velké indoevropské jazykové rodiny. Staletým soužitím obou populací vznikla rasově smíšená populace. Pouze na jihu se udržely drávidské jazyky (např. tamilština, telugština). Na severu převažují hindština, bengálština, paňdžábština a řada dalších. Dnes se odhaduje, že v jižní Asii žije více než 1200 národností, etnických skupin a kmenů, ale jen dvě desítky z nich mají přes 5 milionů příslušníků. Jazyková a národnostní příslušnost však na jihu Asie nehraje zdaleka tak důležitou úlohu jako v Evropě. Napříč většinou národů totiž prochází pomyslná dělící čára reprezentovaná náboženstvím – především příslušností k hinduismu nebo islámu.

Politický a ekonomický vývoj

V Přední Indii vznikla v údolí Indu vyspělá stará civilizace (kultura údolí Indu, též harappská), která se rozvinula ve 3. tisíciletí př. n. l. Archeologické výzkumy v Mohendžodáru, jednom z jejích středisek, prokazují pokročilou stavební techniku s dlážděnými ulicemi, kanalizací, vodovody nebo veřejnými lázněmi, s vymoženostmi, které mnohá dnešní města postrádají. Vývoj poloostrova zásadně ovlivnilo několik událostí. V první řadě to byl příchod indoevropských (árijských) kmenů ze severozápadu, které zatlačily původní drávidské obyvatelstvo na jih a postupně se s ním smísily. Přistěhovalci si přinesli náboženské představy, které v 1. tisíciletí př. n. l. vykrytalizovaly do podoby dnešního **hinduismu**. Toto náboženství rozlišovalo obyvatelstvo podle původu a vymezilo ostré společenské hranice v rámci přísně vymezených skupin – varn (kast). Na nejvyšším stupni stála varna kněží – *bráhmanů*, jejichž potomci dodnes zauímají vysoké funkce v indickém veřejném životě. Pod nimi stáli vojáci, jejich velitelé a vládci – *kšatrijové*, z nichž vykrytalizovali maharádžové, rádžové a jiní panovníci. Početnou masu tvořili

vaišjové (řemeslníci či obchodníci) a *šúdrové* (zemědělci, nádeníci, služebníci). Mimo varny zůstali otroci a jejich potomci i lidé „nízkých“ povolání (čističi ulic a kanálů, uklízeči mršin apod.). Tito poslední z posledních byli označováni jako *nedotýkatelní* (nedotknutelní) – neopatrný dotyk s nimi vyžadoval speciální očistné obřady. Míšení mezi varnami bylo přísně zakázáno a na dnešním indickém venkově se tento zákaz dodržuje dodnes, přestože kastovní dělení je zákonem zrušeno.

Do takto strukturované společnosti v 8. století n. l. přibyl nový prvek. S arabskou a později tureckou nadvládou se šířil **islám**. Nacházel příznivce mezi nedotknutelnými i příslušníky nižších kast, protože jim příklon k islámu zabezpečoval možnosti společenského vzestupu. Příslušníci vyšších kast přestoupili k islámu, aby si uchovali různé výsady. Muslimští dobyvatelé ovládali velkou část Přední Indie po celé tisíciletí a jejich víra pronikla napříč většinou indoárijských i drávidských národů. Islám trvale ovládl okrajové oblasti (dnešní Pákistán a Bangladéš), ale na vlastním poloostrově zůstali jeho stoupenci menšinou. Vzájemné soužití výrazně odlišných kultur přinášelo problémy, protože zvyky, tradice a způsob života obou náboženských obcí se značně odlišovaly.

Hinduismus a indická kultura se rozšířily i do celé jiho-východní Asie. V 6. století př. n. l. se od hinduismu oddělilo nové učení – **buddhismus**. V Přední Indii nenašlo živnou půdu pro další rozvoj, a uchýtilo se pouze na Šrí Lance. Buddhismus se však rozšířil na sever a na východ do rozsáhlých území východní Asie.

Největšího rozmachu dosáhla moc islámu v období mughalské (mongolské) dynastie v 16. – 18. století. Pod její vládou byl sjednocen téměř celý subkontinent v ekonomicky silné říši, v té době jedné z nejmocnějších ve světě. Povstání proti Mughalům motivovaná nábožensky, etnicky i sociálně a zvyšující se vliv Evropanů přinesly oslabení muslimské moci. Říše Mughalů se rozpadla na stovky feudálních států, které se postupně staly kořistí Británie. Té se podařilo sjednotit celou Přední Indii pod svou vládou. Pro Brity byla **Britská Indie** „perlou“ jejich impéria, protože přinášela velké zisky jako dodavatel zemědělských a lesnických produktů a nerostných surovin. Pro lepší dostupnost zdrojů Britové vybudovali hustou síť železnic, dodnes nejhustší v celé Asii.

I za Britů zůstala Indie hinduisticko-muslimskou zemí. Na mnoha místech vládli hinduističtí maharádžové muslimům, jinde pro změnu muslimští navábové a nizámové hinduistům – všichni podléhali britské koruně. Británie zavedla v rozlehlé kolonii dvojí systém administrativy – přímou koloniální a nepřímou protektorátní. Ta spočívala v tom, že zhruba šesti stům vládců byla zaručena práva na řešení vnitřních záležitostí, ale mezinárodní politiku řídila Británie. Zachována zůstala i kastovní hierarchie.

Dekolonizace světa po 2. světové válce se nezastavila ani před Britskou Indií. Obavy muslimů, že zůstanou v nezávislé Indii menšinou, je vedla k tomu, aby prosadi-

li oddělení převážně muslimských oblastí na západě a východě – dnešní Pákistán a Bangladéš. V roce 1947 tak vznikly dva nezávislé státy se statusem dominia – Indie a Pákistán (zahrnující dvě od sebe oddělená a vzdálená území). Muslimové však ve velkém počtu zůstali i na území hinduistické Indie (dnes asi 120 milionů), zatímco menšiny hinduistů a křesťanů na pákistánském území byly početně mnohem slabší. Nezávislost nepřinesla prosperitu ani jedné straně, oddělení produkčních oblastí (na západě bavlnářských v Pákistánu, na východě jutařských v Bangladéši) od zpracovatelských oblastí v Indii přineslo naopak ztráty.

Politicko-geografický vývoj oblasti pokračoval změnou postavení Indie i Pákistánu. Přestaly být britskými dominiemi a staly se republikami. Muslimský Pákistán se v roce 1971 rozpadl – Východní Pákistán, nesouvisející se západní částí, se přeměnil na samostatný stát, Bangladéš. Ten zůstal, na rozdíl od Pákistánu, ekonomicky silně závislý na Indii.

Soužití obou velkých států, Indie a Pákistánu, není od samého počátku příliš klidné. Jsou soupeři o postavení regionálních velmocí a jejich přirozenou rivalitu zvětšují náboženské rozdíly a územní spory, především o Kašmír.

Indický svazový stát **Džammú a Kašmír** byl jedním z největších protektorátních států Britské Indie. Jeho hinduistický vládce se při dekolonizaci domníval, že s ohledem na okrajovou polohu získá nezávislost. Protože většina obyvatel je muslimského vyznání, pokusil se nově vzniklý Pákistán bezprostředně po vyhlášení nezávislosti vojensky stát obsadit. Tomu se snažila zabránit Indie, kterou o pomoc požádal kašmírský panovník. Výsledkem bylo rozdělení Džammú a Kašmíru, jehož územím dodnes probíhá demarkační linie mezi indickým a pákistánským zábořem. Oba státy se nejsou schopny domluvit na vyřešení problému. Spor o Džammú a Kašmír vyvolává drobné vojenské střety, teroristické útoky i hrozbu vypuknutí většího konfliktu. Situace je o to nebezpečnější, že obě země vlastní atomové zbraně. Spory se promítají i do ekonomických vztahů mezi státy.

Dřívější jednoznačná **ekonomická vazba** na Evropu, vytvořená v koloniálním období, se postupně zeslabuje. Jižní Asie je výrazně vzdálena od všech tří světových ekonomických center. Vazby Indie na ně jsou dnes víceméně rovnocenné – v zahraničních investicích i v územní struktuře zahraničního obchodu jsou podíly světových center přibližně vyrovnané. Dlouholeté trendy ukazují, že na úkor Evropy a Severní Ameriky posiluje svoje pozice východní Asie. Pouze Pákistán zůstává pevněji svázán s Evropou a USA a přes svou geografickou polohu má blíže k západoasijským státům než k Indii.

Indie je jednoznačně nejvýznamnějším státem na pobřeží Indického oceánu. V nejbližších makroregionech se však projevuje vliv jiných států. V jihovýchodní Asii

naráží Indie na mnohem silnější vliv japonský, čínský či americký a v islámském světě na západ od indických hranic není situace o nic příznivější. Zůstává pouze chudá východní Afrika, která však brzy po dekolonizaci dala vystěhováním indických menšin najevo, že se indického vlivu spíše obává.

Z uvedených důvodů se Indie snaží získat do sféry vlivu alespoň nejbližší sousedy. Z její iniciativy bylo roku 1986 založeno **Jihoasijské sdružení pro oblastní spolupráci (SAARC – South Asian Association for Regional Co-operation)**, jehož členy se vedle Indie staly Nepál, Bhútán, Bangladéš, Šrí Lanka, Maledivy a Pákistán. Cílem je vytvoření zóny volného obchodu. Hlavní překážkou jeho naplnění je ovšem dlouholeté napětí mezi Indií a Pákistánem.

Pro všechny státy jižní Asie je charakteristický velice nízký HDP na obyvatele, velká chudoba, slabě rozvinutá **ekonomika** s dominantní převahou zemědělství, které zaměstnává 50 – 90 % obyvatel. Jedině Indie má široce spektrální ekonomiku, v níž průmysl svou hodnotou už převažuje nad zemědělstvím. S ohledem na počet obyvatel je však průměrná životní úroveň velmi nízká. Indie má významnější nerostné zdroje (uhlí, rudy železa, chromu, mědi, hliníku, manganu), kromě ní už jenom Šrí Lanka těží pro export grafit, rutil a drahokamy. Vážný je v celém makroregionu nedostatek ropy. Její spotřebu kryje Indie z vlastních zdrojů pouze ze 60 %.

Zemědělská produkce je velmi rozmanitá, ale způsob hospodaření je většinou velmi primitivní a ze 2/3 samozásobitelský. Jižní Asie je světovým producentem rýže a luštěnin (zejména cizrna a čočka), ty se však spotřebují a každoročně je nutno potraviny i dovážet. Plantážní exportní zemědělství se specializuje na některé textilní plodiny – zejména jutovník (Bangladéš, severovýchod Indie), bavlník (severozápad Indie) a konopí (střední Indie), dále čajovník (Indie, Šrí Lanka), skočec (ricinus), oříšky kešů, cukrovou třtinu, podzemnici, sezam, kokosové ořechy a samozřejmě ovoce (mango, papája, banány, ananasy, citrusy aj.). Hlavním exportérem je pocho-pitelně Indie.

Státy jižní Asie

Indie je problematická **regionální mocnost** světa. Přestože celkovou produkcí patří mezi 10 největších ekonomik světa, lze ji současně zařadit i mezi nejchudší země. Na druhé straně má velmi solidní průmyslovou základnu, v níž nechybí ani nejmodernější odvětví elektroniky nebo kosmického průmyslu.

Udává se například, že v jihoindickém Běngalúru (Bangalore) je druhé největší středisko výroby softwaru na světě (hned za Silicon Valley v Kalifornii). Ale již o několik kilometrů dál pracují zemědělci jako za starých časů na malých polích a v přelidněných městech živoří lidé, jejichž

ASIJSKÉ CENTRUM

jediným majetkem je skromný oděv, který mají na sobě, a chatrný provizorní přístřešek z odpadového materiálu.

Zákon zrušil kasty a tzv. pozitivní diskriminací (záměrným zvýhodňováním) umožnil aspoň malé části „nedotknutelných“ proniknout i do státního aparátu. Zvyky a tradice lidí se však mění pomalu, je to záležitost několika generací. **Obyvatelstvo** procházelo tzv. demografickou revolucí a jeho více než 5% přirozený přírůstek (dnes již jen 1,5 %) oslaboval vliv ekonomických přírůstků na zvyšování životní úrovně. Pokus o snížení porodnosti masivní přesvědčovací kampaní byl úspěšný jen částečně. Muslimové se k ní stavěli odmítavě a vyvolala odpor i ze strany některých hinduistů, kteří varovali před narůstajícím podílem muslimů v Indii (v současnosti přes 12 %). V Indii tak každý rok přibude více lidí než má celé Nizozemsko. Celkový počet obyvatel překročil v roce 2008 již 1,1 miliardy.

Přes problémy země úspěšně rozvíjela různorodou **průmyslovou základnu** a ve spolupráci s Británií, býva-

lou metropolí, držela ve vybraných oborech krok se světovým vývojem. To umožnilo vybudovat silnou hutní výrobu, moderní strojírenské a elektrotechnické obory, dokonce i vlastní kosmický a atomový průmysl. Přes tento pokrok zůstala Indie chudá a převážně zemědělská. V průmyslu stále hodnotou celkové výroby převažují tradiční odvětví. Nezměnil se postoj hinduistů ke kravám jako posvátným zvířatům – nesmějí se zabíjet a přemnožená, veterinárně zanedbaná stáda se potulují bez užitku po venkově. Odhady počtu skotu se pohybují kolem 200 milionů kusů (nejvíce na světě). Ekonomicky je využívají jen muslimové. To se setkává s odporem hinduistů, kteří na mnoha místech prosadili zákaz konzumace hovězího masa i pro muslimy.

Regionální rozvoj Indie je usměrňován v pěti ekonomickogeografických oblastech zformovaných kolem center celostátního významu. Na severozápadě je jím bývalé hlavní město **Dillí** (Dilli/Delhi, přes 21,5 mil.), po staletí centrum, z něhož byla ovládána celá Indie. Není však jediné. Paňdžáb i problematický Kašmír v neklidném pohraničí mají výborné předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu a Paňdžáb je navíc významným producentem obilovin (pšenice). Nížinatá a hustě zalidněná centrální část severní Indie nemá tak jasně vyhraněné přirozené centrum. Je to dáno zemědělským charakterem oblasti, kde hlavní průmyslovou aglomerací tvoří Kánpur a významné administrativní centrum Lakhnaú (Lucknow). Severovýchod s centrem **Kalkata** (Kolkata/Calcutta, 15,7 mil.) tvoří dva velmi odlišné subregiony. V západním je soustředěno hlavní nerostné bohatství (černé uhlí, železné, manganové a měděné rudy, ropa, apatit aj.) a hutní základna Indie. Oddělením Bangladéše byl téměř odříznut východ země, který je nejslaběji industrializovanou oblastí Indie. Jih je naopak mnohem rozvinutější, s bohatými zásobami nerostných zdrojů a s pestrou škálou plantážního zemědělství. Zastoupena jsou odvětví lehkého průmyslu a právě sem se začínají koncentrovat i moderní odvětví (Béngalúru, 7,4 mil.). Dominantním průmyslovým centrem je přístav **Čennai** (Chennai, dříve Madrás, 7,9 mil.). Jeho protiváhou ve vnitrozemí se stala průmyslová oblast s největším střediskem v Hajdarábádu (Hyderabad, 7,2 mil.). Střediskem západní jádrové oblasti je **Bombaj** (Mumbai/Bombay, 21,6 mil.), hlavní indický přístav.

Pro multietnický a multikulturní stát byl zvolen úspěšný model **federace** svazových států s určitou autonomií a s řadou ústavních pojištění proti případným separatistickým tendencím. Indie má oficiálně 23 státních jazyků, pouze angličtina má však celoindickou působnost. Hlavní město bylo před lety přesunuto do **Nového Dillí** (New Delhi).

Kromě neklidného území Džammú a Kašmír se o oddělení od Indie snaží i část obyvatel malého, ale ekonomicky významného státu Paňdžáb s převahou vyznavačů sikhis-

Obr. 50 – **Ekonomická jádra Indie.** Dlouhodobý nevyvážený rozvoj velkých sídelních aglomerací se snaží indická vláda vyrovnat investiční politikou v rozlehlém periferním prostoru mezi existujícími centry.

mu. Vztahy Indie se severním sousedem Čínou jsou poměrně chladné. Hranice s Čínou ve vysokohorských oblastech nebyly společnou dohodou vytyčeny a v 60. letech 20. století se na několika místech staly předmětem sporů, které přerostly v ozbrojená střetnutí. V jejich důsledku Čína získala část hraničního území. Větší část severní indické hranice se navíc dotýká anektovaného Tibetu, jehož vláda v čele s dalajlámou našla útočiště před čínskou anexí právě v Indii.

V průmyslové struktuře všech menších jihoasijských států mají stále prioritní postavení potravinářská, textilní a kožedělná výroba. Na vývoz jde jen malá část specializované produkce. Typickým příkladem je **Bangladéš**, kde stále v exportu převažují juta a jutové výrobky, čaj, kůže, ryby. Tato relativně malá země (dvakrát větší než naše republika) musí uživit asi 150 milionů lidí. Když odečteme zalesněné oblasti, vodní plochy (asi 7 % rozlohy) a neproduktivní oblasti (bažiny, zaplavovaná pobřežní území), vychází průměrná hustota zalidnění přes 1000 obyv./km². Metropole **Dháka** (Dhaka/Dacca) má již přes 10 milionů obyvatel. Kampaně za snižování porodnosti se nesetkává s velkým úspěchem a prognózy předpovídají, že do roku 2025 se počet obyvatel zvýší na 180 milionů. Přestože se ekonomika Bangladéše rozvíjí, vysoký populační přírůstek brání zvyšování životní úrovně. Tropické bouře způsobují čas od času přírodní katastrofy (záplavy nízko položených území), které přinášejí do chudé země ještě větší strádání. I proto je dlouhodobě závislá na humanitární pomoci.

Lépe jsou na tom ostrovní **Šrí Lanka** (Srí Lanka) nebo **Maledivy** s podstatně menším počtem obyvatel a dobrými předpoklady pro cestovní ruch. Na Šrí Lance se podařilo odstranit bídu, jakou se vyznačuje Bangladéš, dlouhodobou politikou označovanou jako „strategie růstu zdola“. Stát při ní klade důraz i na rozvoj gramotnosti, která je nejvyšší v regionu. Problémem jsou však dlouholeté krvavé spory mezi buddhistickými Sinhálci a hinduistickými Tamily způsobené národnostními a náboženskými rozdíly. Vysokou míru závislosti na Indii vykazují **Nepál** a **Bhútán**, převážně horské státy sevřené mezi dva nejlidnatější státy světa. Obě země vykazují až 90% zaměstnanost v zemědělství a minimální v průmyslu. Přínosem jsou příjmy z vysokohorské turistiky.

Území jižní Asie ovlivňují monzuny. Vysvětlete jejich průběh během roku na tomto území. Do kterých částí oblasti monzuna nezasahuje? Jaké příznivé a jaké nepříznivé důsledky mají monzuny pro ekonomiku?

Nakreslete na arch papíru zjednodušenou mapku indického subkontinentu. Zaneste do ní státní hranice, hlavní horská pásma a nejdůležitější řeky. Doplňte největší a nejznámější města.

Porovnejte náboženskou strukturu jihoasijských zemí a vysvětlete, jak náboženství ovlivnilo politický vývoj v regionu.

Pokuste se vysvětlit vysoké zalidnění Indie a Bangladéše.

Charakterizujte postavení jihoasijského makroregionu ve světové ekonomice a jeho integrační problémy. Informace hledejte i na stránkách <http://wwwsaarc-sec.org/>

Zhodnoťte geopolitické postavení Indie v rámci světa, Asie a prostoru Indického oceánu. Co si myslíte o perspektivách budoucnosti Indie? Co ji bude nejvíce ovlivňovat?

OCEÁNIE

1. V jakém podnebném pásu leží většina ostrovů Oceánie? Jakého původu jsou ostrovy Oceánie?
2. Jaký užitek dává kokosová palma? Co to je kopra?
3. Vysvětlíte názvy Melanésie, Polynésie, Mikronésie. Ukažte je na mapě a zjistěte, které samostatné státy k nim patří.
4. Charakterizujte geografickou polohu Austrálie vzhledem k ostatním světadílům a ke třem hlavním ekonomickým centrům. Jaké jsou její výhody či nevýhody?
5. Pokuste se popsat podnebí a vegetaci Austrálie od severu k jihu. Jak podnebí ovlivňuje australské zemědělství?
6. Odkud přišli původní obyvatelé do Austrálie? Jakým způsobem života žili?
7. Jaké byly počátky osídlování Austrálie evropskými přistěhovalci? Jak vznikl dnešní australský národ? Odkud sem přicházeli přistěhovalci?
8. Jaký je rozdíl mezi životem na australském venkově a ve městě?

Politický a ekonomický vývoj

Nejpozději člověkem osídlenou a Evropany objevenou část světa tvoří šestý světadíl – Austrálie a ostrovní svět rozptýlený na obrovské ploše středního a jižního Tichého oceánu. Dohromady tvoří kontinent nazývaný obvykle Oceánie. Celá oblast je řídké zalidněná. S výjimkou Havaje, která se po letech samostatného vývoje připojila k USA, prošly ostatní země obdobím koloniální nadvlády. Ta přinesla křesťanství a částečně i evropský způsob života. Ekonomický život ovlivnila zejména v Austrálii a na Novém Zélandu, ale na ostatní ostrovy zasáhla ojediněle – především tam, kde byly podmínky pro pěstování některých žádaných zemědělských produktů (káva, kakao, banány, cukr). Všechny ostrovy poskytovaly kokosové ořechy a z nich vyráběnou kopru.

Na velkých ostrovech Melanésie a v Austrálii zůstala populace roztržena na desítky jazykově odlišných kmenů, které se až po získání nezávislosti začaly pomalu formovat do podoby moderních národů v hranicích ostrovních států. V Mikronésii a Polynésii naopak krystalizují malé ostrovní národy čítající často jen několik tisíc příslušníků.

Na **koloniálním rozdělení** se podíleli Francouzi a zejména Britové, kteří získali celou Austrálii i četné ostrovy. Někte-